

I Nyheter vid kris ges en överskådlig beskrivning av nyhetsförmedlingens villkor, urval av nyheter och deras form. Den vetenskapligt grundade diskussionen tillämpas på olika krissituationer. Skriften ger också kunskaper om hur nyhetsprocessen värderar och omformar händelser och förhållanden i verkligheten. Särskilt uppmärksammas den roll som språklig utformning har och aspekter på den journalistiska bearbetningens betydelse. Skriften avslutas med några konkreta råd till alla med uppgift att informera medierna vid krissituationer.

Håkan Hvitfelt är professor i journalistik vid Stockholms universitet. Han har genomfört ett stort antal forskningsprojekt kring nyhetsförmedling samt publicerat flera böcker inom området.

Nyheter vid kriser KBM:s utbildningsserie 2003:6

Krisberedskapsmyndigheten

Box 599
101 31 Stockholm

Tel 08 593 710 00
Fax 08 593 710 01

kbm@krisberedskaps
myndigheten.se

www.krisberedskaps
myndigheten.se

ISBN 91-85053-27-9

Håkan Hvitfelt

Nyheter vid kriser

KBM:s utbildningsserie 2003:6

Håkan Hvitfelt

KRISBEREDSKAPS
MYNDIGHETEN

NYHETER VID KRISER

FÖRORD

Dagligen inträffar händelser i Sverige och i vår omvärld som överraskar och berör. Det kan handla om olyckor, katastrofer eller förtroendekriser. Medierna bevakar händelserna och förmedlar dem vidare till sin publik. Kriser når oss genom en intensiv rapportering som ofta blir den dominerande nyheten under en tid. Vid kriser skruvas tempot upp för de inblandade vilket det också gör för medier. Tidspressen gör att källorna inte alltid går att kontrollera på grund av brist på tillgänglighet eller tid. Nyheter vid kriser tar upp hur nyhetsförmedling fungerar vid krishändelser och de bakomliggande mekanismer som leder fram till stora rubriker.

I denna skrift finns det flera sammanhang som beskriver hur nyheter uppträder och vad de förmedlar. Krishändelserna kan se olika ut men ofta liknar de varandra på det sätt som de återges och berättas i medierna.

Håkan Hvitfelt, professor vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation på Stockholms universitet, har forskat och författat böcker inom bland annat området nyhetsförmedling. I denna skrift uppmärksammar och beskriver han hur nyhetsförmedlingen vid kriser uppträder.

Krisberedskapsmyndigheten (KBM) har till uppgift att stärka samhällets krishanteringsförmåga. Detta gör myndigheten bland annat genom att utveckla metoder för kris-kommunikation. KBM skall också bedriva omvärldsbevakning, initiera forskning och studier samt förmedla resultat inom området. Denna skrift ingår i KBM:s utbildningsserie och är en del i den utbildningsverksamhet som myndigheten bedriver inom området kriskommunikation.

Birgitta Darrell

Chef vid sektionen för kriskommunikation

Krisberedskapsmyndigheten

FÖRFATTARENS FÖRORD

Denna skrift avser att ge en vetenskapligt grundad och överskådlig beskrivning av nyhetsförmedlingens villkor, urval av nyheter och deras form, i synnerhet vid kriser.

Syftet är att öka medvetenheten hos alla som har någon slags informationsuppdrag vid kriser. Centrala frågor är hur information uppfattas och behandlas under de redaktionella processerna samt hur kriser beskrivs i nyhetsmedierna. Dessutom avser skriften att ge grundläggande kunskaper om hur nyhetsprocessen värderar och omformar händelser och förhållanden i verkligheten. Skriften avslutas med några konkreta råd.

I syfte att öka läsbarheten ges inga fortlöpande litteraturreferenser i texten. I stället bifogas en lista med den mest centrala litteraturen. Men källorna till denna text är mycket mer omfattande än vad som framgår av denna lista.

I hög grad bygger diskussionerna i texten på forskning som utförts av mig själv, mina medarbetare och doktorander. Dessa arbeten i sin tur bygger dels på egna undersökningar, dels på etablerad internationell forskning kring nyhetsförmedling.

Värdefulla synpunkter har givits av KBM:s handläggare Henrik Olinder samt min hustru Gunilla Hjorth, forskare vid JMK, Stockholms universitet. De tackas för detta. För den slutliga text som presenteras här är dock jag själv helt ansvarig.

Stockholm i april, 2003

Håkan Hvitfelt

INNEHÅLL

Den varierande nyhetsfloran	10	Nyheterna söker höjdpunkter	38
Nyhetsprocessens centrala moment	11	Nyheter måste vinklas	39
Nyhetsförmedlingens villkor	12	Principer för vinkling	40
Ekonomi styr nyhetsarbetet	13	Människan i centrum	42
Mäktiga nyhetskällor	14	Journalister klivna till personjournalistik	43
Organisation och teknik påverkar nyheterna	16	Uppbyggnad av nyhetsartiklar	45
Journalisternas begränsade kunskaper	16	Uppbyggnad av TV-nyheter	46
Vad önskar publiken?	18	Intresseväckande och hårdtagna rubriker	49
Nyheter och verkliga händelser	19	Journalisternas röster dominerar i TV	53
Vad är en nyhet?	20	Nyheternas språk är ett filter	54
Viktiga och relevanta kriser	21	Missvisande språk	55
Nyheter är avvikande händelser		Ordens betydelser	56
på nära avstånd	24	Känslomässiga och associationsrika ord	58
De kända och mäktiga i nyheterna	25	Metaforernas dubbla budskap	59
Nyheter ska vara begripliga	26	Ord utan gränser	60
Nyheter handlar om enskilda personer	28	Vagt och oprecist språk	62
Stort informationsbehov och		Bilderna i centrum	64
få tillförlitliga uppgifter	29	Bilder i TV	65
Mediernas logik	31	Nerklippta och arrangerade bilder	68
Nyheters tidsperspektiv	33	Ökad kunskap om nyhetsförmedling krävs	71
Stereotypa nyheter	34	Saklighet mot intresse	72
Den journalistiska utformningens betydelse	36	Att vara källa	74
Det är komplicerat att förenkla	37	LITTERATUR	78

NYHETER VID KRISER

Vid kriser kan nyhetsförmedlingen ta flera former. Kriserna är av mycket olika slag och mediernas reaktioner beror inte sällan på tillfälligheter. Exempelvis kan ett oberäknsamt uttalande, oväntade reaktioner hos allmänheten och missförstånd få nyhetsförmedlingen kring en kris att ta helt andra vägar än vad aktörerna vid kriser, och i synnerhet de som har informationsroller, önskar. Mediernas bevakning kan förstora kriser och också själv skapa kriser. Ett klassiskt exempel på hur det kan gå riktigt illa är följande.

Under hösten 1984 konstaterades några fall av sjukdomen difteri i Göteborg och ytterligare några fall misstänktes. Under den mest intensiva perioden, från mitten av oktober till mitten av november, avled två personer i sjukdomen, två var lindrigt sjuka och 34 ”friska smittbärare” var isolerade på Östra sjukhuset. Även andra misstänkta fall lades in på detta sjukhus för observation i väntan på resultat av prover. De flesta var missbrukare av något slag.

Under denna månad togs sammanlagt 13 000 prover på 8 000 personer och 78 000 personer vaccinerades mot difteri. Genom smittade eller misstänkt smittade personers resor fick sjukdomen förgreningar även i andra områden i Sverige, exempelvis Stockholm.

Dessa händelser fick mycket omfattande och intensiv bevakning i nyhetsmedierna. Konstaterade eller misstänkta fall av sjukdomen fick stor uppmärksamhet. Sjukdomen presenterades som mycket smittsam och man gjorde gällande att en epidemi brutit ut. Antagen eller faktisk rädsla hos allmänheten blev förstasidesnyheter. Detta utvecklade ytterligare rädsla hos allmänheten, något som i sin tur fick stor uppmärksamhet i medierna. I verkligheten var smittan under kontroll och någon risk för att en epidemi skulle utvecklas fanns inte, då den svenska befolkningen har fullgott vaccinationsskydd.

Genom bland annat rubriksättning och bildval, samt genom användning av värdeladdade och associationsrika ord, förstärkte medierna bilden av händelsernas allvar. Informationen om sjukdomen, dess omfattning och smittsamhet blev oklar och motsägelsefull. Mediebilden orsakade långa köer till vaccinationscentralerna, trots att vaccinationer var onödiga. Vaccinet tog slut, något som uppmärksammades intensivt av

medierna och som i sig blev en kris. Detta skedde trots att samtliga experter var överens om att själva smittan var helt under kontroll. I medierna användes konstant ordet "epidemi" för att beskriva händelseförloppet. Detta ord betyder snarast att en sjukdom sprids okontrollerat.

Myndigheternas agerande, både när det gällde åtgärder mot sjukdomen och information om denna, kritiserades kraftigt i nyhetsmedierna samtidigt som dessa in sin tur utsattes för kritik. Diskussionen om myndigheternas och nyhetsmediernas prestationer blev intensiv och långvarig. Långt efter

den period då difterin uppmärksammades som mest i medierna uppträcktes fall av difterismitta, och enstaka fall dyker fortfarande upp. Difterin i medierna var däremot i stort sett ett avslutat kapitel efter november 1984.

Naturligtvis har långt ifrån alla kriser denna karaktär. Men det är ändå uppenbart att det inte är ovanligt att mediernas bild av kriser blir ganska annorlunda än vad myndigheter och de som har till uppgift att informera önskar. En betydande del av förklaringen till att det blir på detta sätt ligger i nyhetsmediernas sätt att arbeta och de villkor de arbetar under.

GP 5/11 1984

Den varierande nyhetsfloran

En diskussion av hur mediernas nyhetsutbud behandlar kriser måste ta sin utgångspunkt i vad nyheter är. I denna skrift uppfattas nyheter i medierna som *den genre som innehåller verklighetsbaserat material om aktuella händelser och förhållanden samt den bakgrundsinformation och de kommentarer som förekommer i samband med dessa händelser och förhållanden*. Det är mot denna definition uppenbart att nyhetsgenren täcker en vid skala av tämligen olikartade typer av innehåll.

För det första finns en mångfacetterad flora av nyheter med hänsyn till bland annat medium och vilken publik de vänder sig till. Både med avseende på urval och på bearbetningen av detta urval skiljer sig olika medier åt. För det andra kan i ett visst medium med vissa egenskaper och ett dominerande innehåll, allmänna karakteristika hos detta innehåll påverka allt som presenteras i mediet. Det är exempelvis troligt att den omfattande underhållningen i TV påverkar hur nyheter förmedlas i detta medium.

En mer konkret beskrivning av nyheter kan utgå från de medier och den typ av innehåll i dessa där de förekommer. I etermedierna finns väl avgränsade nyhetsprogram som produceras av redaktioner som inte har någon annan uppgift än att arbeta med nyheter. I svensk TV är de mest uttalade nyhetsprogrammen Rapport och Aktuellt, som numera produceras av samma redaktion, samt regionala nyhetsprogram, och i radio är det centrala nyhetsprogrammet Ekot. Dessutom producerar telegrambyrån TT nyheter. Vidare innehåller både morgon- och kvällstidningar nyheter, även om långt ifrån allt innehåll i dessa tidningar kan karakteriseras som nyheter. Men på dagspressens förstasidor dominerar nyheterna. Även Internet innehåller rikligt med nyheter.

För de flesta människor är det nog självklart att mediernas nyheter speglar verkligheten. De handlar om verkligheten och de förutsätts beskriva denna så sakligt, dvs sant och väsentligt, som möjligt. Det som presenteras ska syfta till att hos läsaren, lyssnaren eller tittaren återskapa en rättvisande bild av de händelser och förhållanden som presenteras. Denna bild ska alltså i största möjliga utsträckning motsvara verkligheten.

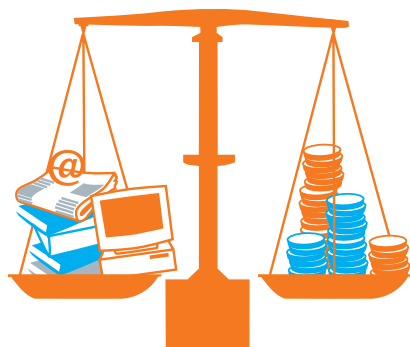
Men i praktiken speglar nyhetsmedierna verkligheten i begränsad omfattning. För det första är det inte möjligt att helt avbilda verkligheten i medierna med hänsyn till deras egenskaper och att nyhetshändelserna måste få språklig form. För det andra bidrar

de olika villkoren för nyhetsförmedling till att verkligheten omformas. Detta innebär att andra omständigheter än händelser och förhållanden i verkligheten påverkar den nyhetsbild som presenteras. Till detta kommer de speciella omständigheter som finns vid produktionen av varje nyhetsrapport, exempelvis journalistens kompetens eller att nyheten måste anpassas till ett begränsat utrymme i en tidning.

Nyhetsprocessens centrala moment

De beskrivningar av verkligheten som presenteras i mediernas nyhetsutbud är alltså långt ifrån spegelbilder av lokala, nationella eller internationella skeenden. De är i stället beskrivningar som påverkats av en mängd samverkande och mycket olikartade faktorer.

Händelser blir nyheter utifrån uppfattningar om vad nyheter är. Dessa uppfattningar styr mediernas uppmärksamhet mot vissa områden och ämnen och bort från andra. Detta är delvis någonting som planeras på redaktionerna, delvis något som är beroende på vad som händer i verkligheten. Men nyhetsförmedling handlar också om att det måste finnas material, främst källor som har någonting att berätta. Vidare kostar det pengar att förmedla nyheter samtidigt som det går att tjäna pengar på att sälja nyheter. Nyhetsförmedlingen vilar på ekonomiska villkor.

Nyhetsförmedlingen handlar också om journalister; deras ambitioner, möjligheter och förmåga. De händelser som journalisterna bevakar ska beskrivas i ord, ljud och bild samt placeras i nyhetsprogram och tidningar. Under den journalistiska bearbetningen

får nyheterna en journalistisk utformning. Denna utformning avser att intressera nyhetsmediernas publik, vilket innebär att nyheterna anpassas till denna. Publiken är inte homogen utan skiljer sig åt mellan olika medier och är sammansatt av människor med varierande kunskaper och intressen.

Nyhetsförmedling är i själva verket en process under vilken händelser och förhållanden i verkligheten, med vissa relativt bestämda gemensamma egenskaper, väljs ut och bearbetas. Denna process kan delas upp i två delvis överlappande dimensioner:

- 1. Urval av händelser och förhållanden att presentera på nyhetsplats i press, radio och TV samt på webbsidor.**
- 2. Den journalistiska och redaktionella bearbetningen av de händelser och förhållanden som väljs ut.**

Det huvudsakliga urvalet är inte, som många tror, i första hand något som görs på redaktionerna. Där planeras och bedöms artiklar och artikeluppslag. Men nyheter produceras och bedöms även under inverkan av andra faktorer än journalisterna och arbetet på redaktionerna. Dessa faktorer eller villkor styr i varierande mån vilka nyheter som publiceras.

Nyhetsförmedlingens villkor

Nyhetsförmedlingen är alltså inte villkorslös. Det är heller inte så enkelt som att om journalisten verkligen vill så blir resultatet bra - en saklig och intressant rapportering kring väsentliga händelser. Flera skilda faktorer inverkar i stället på nyhetsarbetet. Dessa faktorer verkar på delvis olika sätt men bestämmer både urvalet av nyheter och den journalistiska bearbetningen av detta. Det vi kan kalla nyhetsprocessen och dess slutresultat, bilden av verkligheten, påverkas av bland annat nedanstående. Dessa villkor ska kommenteras något på några sidor.

- Ekonomiska förutsättningar
- Olika slag av intressen och påtryckningar
- Nyhetskällor av varierande slag
- Organisatoriska faktorer inom och utom medierna
- Journalisternas arbetsförhållanden och arbetsätt
- Publikens kunskaper och attityder

Ekonomi styr nyhetsarbetet

Medierna är kommersiella företag som konkurrerar med varandra. Ett visst undantag är public serviceföretagen för radio och TV som i Sverige finansieras med licensmedel och förutsätts vara oberoende av annonsintäkter. Men kommersiell radio och TV, som lever på reklam, har även de en framskjuten plats. För tidningarna gäller att de måste sälja prenumerationer, lösnummer och annonsplats. Nyhetsmaterialet påverkas av detta. Det bör i princip attrahera så många läsare som möjligt. Samtidigt måste kostnaderna för nyhetsproduktionen begränsas. Förenklat uttryckt kan man säga att nyheterna samtidigt ska vara så attraktiva och så billiga som möjligt. Men för samtliga medieföretag, även de svenska public serviceföretagen, gäller att kostnadsramarna för nyhetsproduktionen inte får överskridas.

Det är oklart exakt hur ekonomiska överväganden styr nyhetsurval och nyhetsbearbetning. Men för det första tvingas svenska medier till marknadsanpassning också när det gäller nyhetsmaterialet. Detta måste intressera publiken. Följden blir bland annat en stor andel lätt och underhållande nyhetsmaterial vars omfattning varierar mellan olika redaktioner. För det andra prioriteras nyheter som är billiga att producera. Detta begränsar bland annat möjligheterna till genomarbetning, källkontroll och undersökande journalistik. Vidare styrs nyhetsutbudet vanligen mot händelser som är enkla att bevaka. De ekonomiska faktorernas inverkan varierar emellertid mellan olika medier, exempelvis med avseende på företagets marknadsläge och storlek samt publikens sammansättning.

Mäktiga nyhetskällor

Nyhetsmedierna har en central roll i samhällets opinionsbildning. Den svenska dagspressen är fortfarande en partipress och företräder således politiska partier och opinioner samt partierna närstående organisationer. Detta förhållande präglar tidningarnas ledarsidor men återspeglas även till viss, men omdiskuterad, del i nyhetsmaterialet. Men viktigare är att nyhetsmedierna påverkas av intressegrupper, politiska och andra, för att den publicitet som ges ska bli så gynnsam som möjligt för intressegruppen. Den så kallade lobbyverksamheten växer och är framgångsrik och verkar inte minst vid en del kriser. Om exempelvis politiska eller fackliga intressen står på spel agerar naturligtvis de inblandade. Stora industriföretag som är involverade i kriser använder sig av sina PR- och lobbyresurser. Det finns också skäl att misstänka att ju större ekonomiska intressen som står på spel, desto mer omfattande är lobbyverksamheten från de flesta inblandade.

Endast en liten del av den information som nyhetsorganisationerna eller journalisterna använder sig av bygger på deras egna direkta observationer. Vanligen tillhandahålls informationen av nyhetskällor av varierande slag. En skillnad finns mellan muntliga och skriftliga källor, av vilka de muntliga är de i särklass vanligaste. Vidare finns betydande skillnader mellan källorna bland annat med avseende på deras tillgänglighet och tillförlitlighet.

Vid exempelvis en större olycka, som en våldsam brand på ett diskotek med flera dödsoffer, och när situationen är kaotisk och oklar, finns vanligen ett ganska stort antal möjliga källor. Det kan vara personer som befunnit sig inne i själva diskoteket, personer som sett branden utifrån, personer som kan veta hur branden brutit ut och dess förlopp, eller experter på denna typ av bränder. Men en del av de mest centrala källorna kan vara otillgängliga. Exempelvis är lokalens ägare bortrest eller så kan det hända att chockade personer som sett branden inte vill tala om den. I denna situation väljer journalisten att fråga de personer som finns tillgängliga och som eventuellt kan ha väsentliga uppgifter. Samtidigt är det möjligt att dessa personer har begränsade kunskaper om vad som skett. Tillgängliga experter har inte sin expertkunskap om just denna typ av brand och inblandade personer kan ha anledning att nedtona sin roll eller helt enkelt ljuga. Det är

alltså journalistens uppgift att bedöma de tillgängliga källornas tillförlitlighet vid oklara katastrofer och kriser. Denna uppgift är inte sällan mycket vanskelig. Samtidigt är nyheter just nyheter, vilket innebär att journalistens arbete måste utföras snabbt för att nyheten ska komma med i nästa sändning eller i nästa tidning. Detta gör att tid för att söka källor och för att kontrollera källornas uppgifter ofta saknas.

Användbara nyhetskällor är dock nödvändiga vid nyhetsförmedling och nyhetsmediernas beroende av dessa källor är mycket stort. I Sverige är kända och etablerade personer från de politiska, administrativa och ekonomiska områdena de i särklass vanligaste nyhetskällorna, när det inte handlar om idrott och nöje. Det är därför uppenbart att dessa personer har ett stort inflytande över den nyhetsbild som presenteras, och detta gäller givetvis också vid de flesta former av kriser. Den vanliga människan får komma till tals om hon blir inblandad i någonting, exempelvis som offer eller ögonvittne. Men hon förekommer också ofta som kommentator till skeendet och får uttrycka allmänna åsikter om allvaret i en kris eller vem som har rätt och fel. Anledningarna är flera, som att ge allmänhetens uppfattning, att göra nyhetsberättelsen mer levande eller att dramatisera den. Det kan ibland också vara journalistens egen uppfattning som kommer till uttryck på detta sätt.

Det är självklart att det ofta är brist på bra nyhetskällor. Nyhetsmedierna tenderar därför att använda sig av källor som regelbundet förmår tillhandahålla material. Områden och händelser där denna typ av källor saknas bevakas i mindre omfattning av nyhetsmedierna. Ibland används källor, som är tvivelaktiga ur tillförlitlighetssynpunkt och med avseende på deras insyn i eller kunskaper om det som rapporteras. Detta görs i brist på bättre källor. Rapporteringen om kriser är här inget undantag. Dessutom torde nästan alla muntliga källor tillhandahålla partsinlagor. Källorna kan vid en kris exempelvis vilja framhålla eller nedtona sin egen roll. Forskare stöder sig på sin egen forskning trots att andra forskare har andra uppfattningar.

Sammanfattningsvis kan man säga att tillgången på och användningen av källor, relationerna mellan dessa och nyhetsmedierna samt karaktären hos det material källorna tillhandahåller är några av de viktigaste orsakerna till nyhetsutbudet i allmänhet och således även till den bild medierna ger av en kris.

Organisation och teknik påverkar nyheterna

Nyhetsförmedling är en komplicerad verksamhet. Avancerad teknik används och många människor, i olika funktioner, är verksamma med att producera nyheter inom nyhetsföretagen. Dessa är därmed relativt komplexa organisationer. Det sätt på vilket arbetet är organiserat återspeglas i de nyheter som publiceras. Flera aspekter inverkar. En är den redaktionella teknik som används.

Nyhetsorganisationer kan ha olika uppbyggnad. Variationer i denna påverkar redaktionernas arbete och därmed urvalet och bearbetningen av nyheter. Vilken hierarki som finns och graden av auktoritet på redaktionerna får konsekvenser för vad de producerar, egentligen på samma sätt som inom de flesta andra verksamheter. Vidare påverkar arbetsscheman, arbetsfördelning och redigeringsrutiner nyhetsutbudet. Men nyhetsredaktionerna på svenska tidningar av samma storlek är tämligen likartat organiserade, något som bidrar till en likriktning av nyhetsutbudet.

Det finns ett organisatoriskt fenomen på nyhetsredaktioner som överskuggar allt annat, nämligen deadline eller manusstopp. Arbetet ska vara avslutat vid vissa bestämda och regelbundna tidpunkter. Dessa får inte rubbas annat än under alldeles speciella omständigheter. I princip ska allt arbete med en viss nyhet på exempelvis en dagstidning utföras mellan två huvudmanusstopp, dvs normalt under ett dygn. Detta begränsar naturligtvis ofta kraftigt möjligheterna till källkontroll och genomarbetade artiklar. Det påverkar också vilka, vad i och hur skeenden i verkligheten uppmärksammas.

Nyhetsmedierna utnyttjar i varierande omfattning de senaste nyheterna inom redaktionell teknik, exempelvis ny datorteknik. Den nya teknik för journalistisk produktion som fortlöpande utvecklas underlättar för det mesta journalistiskt arbete genom att detta förenklas och snabbheten ökar.

Journalisternas begränsade kunskaper

Journalisterna utför merparten av det praktiska arbetet under nyhetsprocessen. De har ett betydande inflytande över den nyhetsbild som presenteras även om detta inflytande begränsas av de villkor som påverkar nyhetsarbetet. Den enskilde journalisten har betydelse för enstaka artiklar och bevakningen av vissa avgränsade händelser, men knappast

för nyhetsutbudet som helhet. Däremot är journalisterna viktiga som kollektiv. Bland dem har utvecklats tämligen omfattande gemensamma värderingar om hur nyhetsarbetet bör utföras och vad som ska uppmärksammas. Där finns också en relativt gemensam syn på val av perspektiv och val av infallsvinklar.

Den enskilde journalistens förmåga och möjligheter att beskriva en krisartad händelse är ändå viktig. Ett centralt kriterium på en god journalist är förmågan att snabbt kunna sätta sig in i en ny fråga och därmed med hänsyn till aktualitetskravet kunna producera nyheter. Dessutom ska journalisten kunna sätta sig in i flera olika frågor, och även mycket skiftande slag av kriser, han eller hon ska vara "allround". Detta ställer mycket höga krav på journalisterna, inte minst när det gäller deras allmänna kunskaper

TELEFON 031
624000
PRENUMERATION
365 700
REDAKTIONEN
400 630
TELEFONVÄRD
800 020

LÄSARENS
Sida 1-4 med 122

Göteborgs-Posten

Lördag 7e 200 Sida 42

Redaktör och ansvarig utgivare: LARS HÖRNE

Lördagen den 10 oktober 1984

Kaos när difteriakut öppnades

Spelstället för en difteri i Göteborg avslöjades i går. En akutmottagning öppnades vid infektionskliniken på Östra sjukhuset för personer med feber.

— Det är fullkomligt kaos här, och strängt ständigt på Östra i går kväll.

En person i akutmottagning väntar på att bli undersökt. Akuten öppnades i går på Östra sjukhuset. Foto: 1000/19 1984.

GP 20/10 1984

om den typ av frågor och kriser som nyheterna uppmärksammar. Många kriser är dock komplicerade och av en typ som inblandade journalister har ringa kunskaper om.

Vid flertalet, troligen de flesta, kriser får förutsättas att journalister-
na har föga erfarenheter av själva krisens innehåll och förlopp. Krisen blir alltså en nyhetskändelse bland andra som journalisten får informera

om efter förmåga och omdöme. Detta innebär bland annat att han eller hon kan missuppfatta eller försumma omständigheter kring krisen på grund av okunskap. Vid exempelvis ett utbrott av en smittsam sjukdom har sällan inblandade journalister de medicinska kunskaper som krävs för att bedöma smittorisker och sjukdomens symptom. Journalisterna har också problem med att bedöma medicinska källors kunskaper och tillförlitlighet.

Vad önskar publiken?

Nyheter är anpassade till sin publik. Anpassningen är dock knappast total och dess omfattning är oklar. Nyheter som ingen vill lyssna till, titta på eller läsa är naturligtvis meningslösa. Delvis därför återspeglar nyheterna på ett övergripande plan kunskaper, värderingar och behov hos sin publik. Kriser är knappast undantagna från detta men det är givet att ju mer en händelse och en kris kan hota eller på annat sätt beröra nyheternas publik, desto större behov av korrekt och väsentlig information har den.

Publiken kan generellt sett utöva inflytande över nyhetsutbudet i press, radio, TV och Internet på flera sätt. För det första ger upplagesiffror och lyssnar- eller tittarsiffror en viss uppfattning om vilka slags nyheter och vilken utformning av dessa som uppskattas. För det andra ger publikundersökningar, med olika inriktning, direkta kunskaper om vilket nyhetsinnehåll som publiken föredrar. För det tredje kan publiken på-

verka nyhetsmediernas innehåll genom direkta kontakter med journalisterna. Samtidigt har dessa mer eller mindre realistiska uppfattningar om sin publik och vad denna önskar. Erfarenheter visar att varken betydelsen av journalisternas publikkontakter eller deras villighet att anpassa sitt material till publiken är särskilt stor.

En intressant fråga är om nyhetspubliken, vissa delar av den eller vissa nyhetsmediers publik, faktiskt önskar nyheter som är så sakliga som möjligt. Det är möjligt att överensstämmelse med verkligheten inte alltid är ett särskilt centralt publikkrav på nyheter. Om exempelvis en tidningsläsares motiv för konsumtion av nyhetsmaterial är en stunds förströelse kan han eller hon vilja ha nyheter som snarast är spännande berättelser. Om nyheterna beskriver en händelse på ett rättvisande sätt eller inte är då av underordnad betydelse. Därför kan, åtminstone i vissa medier, anpassning till publiken bidra till att nyhetsbilden av en kris skiljer sig från krisen i verkligheten. Ju mer berörd publiken är av krisen, desto mer kräver den dock korrekt och väsentlig information. Problemet blir då för publiken att bedöma i vilken utsträckning informationen är detta. Vi vet för lite om publikens förmåga i detta sammanhang. Men det är uppenbart att det finns stora skillnader mellan olika grupper i publiken som bottenar i främst utbildning och kunskaper om hur medier fungerar.

Nyheter och verkliga händelser

Den journalistiska bearbetningen av de händelser och förhållanden som väljs ut för publicering har sin tyngdpunkt på nyhetsredaktionerna. Under denna bearbetning bestäms exempelvis språklig utformning och uppläggning av nyhetsinslag samt bildsättning och rubriker. Den slutliga bild som presenteras av de verkliga händelser som uppmärksammas är ändå inte uteslutande en produkt av det arbete som utförs av journalister och äger rum inom nyhetsorganisationerna. I själva verket påverkas nyhetsbilden, som framhållits ovan, av många faktorer och inte minst det källmaterial som på olika sätt kommer nyhetsmedierna tillhanda. Bland annat är källmaterialet nästan alltid partsinlagor, som exempelvis enskilda personers uppfattning om en händelse eller väl genomarbetad medieinformation från professionella informatörer och lobbyister.

Det är självklart att nyheternas bild av en händelse på olika sätt skiljer sig från hän-

delsen själv, men vi vet ganska lite om detaljerna i denna omformningsprocess. Övergripande kan dock sägas att nyhetsinnehållet i press, radio, TV och Internet omformar skeenden i verkligheten på åtminstone tre huvudsätt. För det första överförs händelser och förhållanden i verkligheten till *medieform*. Mediets egenskaper påverkar hur händelsen beskrivs. För det andra sker alltså *urval*. Endast en mycket liten del av aktuella händelser och förhållanden rapporteras i nyhetsmedierna. Viktiga eller relevanta delar av den verklighet som medierna förutsätts beskriva utelämnas samt på olika sätt icke representativa delar rapporteras. För det tredje sker en *bearbetning*. Nyheterna har en relativt karakteristisk form i de olika medierna med avseende på exempelvis rubriker och bilder. Nyheternas form torde därför starkt påverka hur den bakomliggande verkligheten uppfattas av nyhetspubliken. Detta gäller givetvis inom ramen för en allmän uppfattning om vad en nyhet är. Det är nämligen händelser med vissa bestämda egenskaper som presenteras av nyhetsmedierna.

Vad är en nyhet?

En i Sverige allmänt spridd definition av vad en nyhet är kan sammanfattas i en enkel formel som lyder på detta sätt:

Sannolikheten för att en nyhetsartikel ska produceras, publiceras, placeras på förstasidan och där bli huvudartikel ökar ju mer den behandlar

- 1. politik, ekonomi samt brott och olyckor**
- 2. och om det är kort geografiskt eller kulturellt avstånd**
- 3. till händelser och förhållanden**
- 4. som är sensationella eller överraskande,**
- 5. handlar om enskilda elitpersoner**
- 6. och beskrivs tillräckligt enkelt**
- 7. men är viktiga och relevanta,**
- 8. utspelas under kort tid men som del av ett tema,**
- 9. har negativa inslag**
- 10. och har elitpersoner som källor.**

Nyheter uppvisar dock mycket sällan alla dessa egenskaper i särskilt hög grad. Men ju fler och ju mer nyheter har av egenskaperna, desto högre *nyhetsvärde* har de. Egenskaperna påverkar också varandra. Prioriteringen av politik och ekonomi är delvis en följd av prioriteringen av vikt och relevans. Prioriteringen av brott och olyckor är delvis en följd av prioriteringen av egenskaperna avvikelser, inriktning på enskilda personer och enkelhet.

Man kan vidare säga att nyhetsurvalet har tre huvuddelar. För det första finns rena händelser. Det är också sådana som ofta utlöser nyhetsrapportering om en fråga. För det andra uppmärksammar nyheterna mer *abstrakta skeenden, händelseförlopp och förhållanden*. För det tredje förekommer i nyheterna *spekulationer, tolkningar och kommentarer*. Dessutom finns personer och institutioner, som exempelvis företag, myndigheter och organisationer. Nyhetsrapporteringen från kriser innehåller ofta dessa tre huvuddelar.

Journalistiken kritiserar ofta för att vara alltför händelseinriktad. Kritikerna påstår att det är yttre händelseförlopp, med tydlig början och slut, som framför allt uppmärksammas i nyhetsmedierna. Detta skulle innebära att exempelvis beskrivningar av bakgrunder och sammanhang utelämnas. Konsekvensen av händelseinriktningen är att nyhetspubliken får en fragmentarisk bild av verkligheten. Det som utspelas förefaller sakna orsaker och samband med andra händelser. Det som sker försiggår i ett slags tomrum och framstår som avslutat när nyhetsbevakningen är avslutad.

Denna kritik är inte helt rättvis, åtminstone inte för den svenska dagspressen. Undersökningar visar att de svenska dagstidningarna ger bakgrunder och förklaringar, och de spekulerar om konsekvenser och trolig utveckling. Visserligen är många artiklar händelseinriktade, men lika många innehåller även beskrivningar av bakgrunder och ger kommentarer. Men händelser och förhållanden beskrivs normalt inte i ett helhetsperspektiv. Nyhetsmedierna gör urval ur händelserna, de väljer infallsvinklar och personer som får stå i centrum.

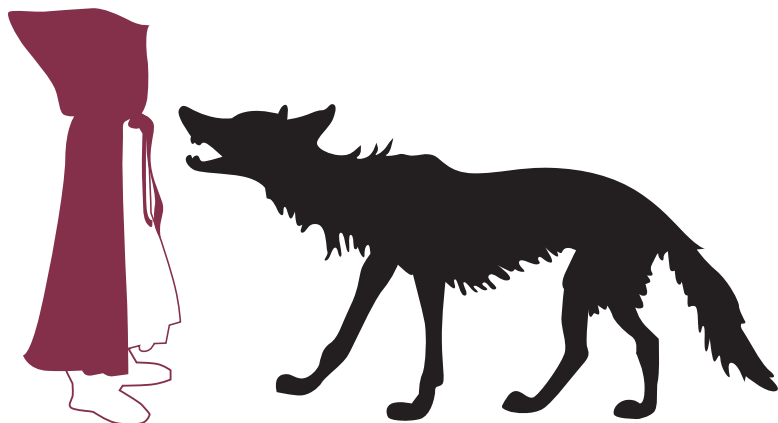
Viktiga och relevanta kriser

Det är lätt att få uppfattningen att nyheter som i någon mån påverkar människors liv eller villkor är dominerande inom nyhetsförmedlingen och att de har högre nyhetsvär-

de än nyheter som saknar denna egenskap. Detta värde borde rimligen öka ju viktigare en händelse är. Men det är uppenbart att så är inte alltid fallet.

Nyheter kan beröra människor på en rad av sätt. Begreppen vikt och relevans tar fasta på detta. De utgår från om de händelser och förhållanden som uppmärksammas har betydelse för människors existensvillkor. Skillnaden mellan begreppen ligger i att relevans innebär betydelse för ett stort antal människor medan vikt innebär betydelse för mediets publik. Dessa egenskaper är alltså inte överordnade andra egenskaper som ger nyhetsvärde. En händelse kan ha mycket högt nyhetsvärde i svenska medier även om den helt saknar egenskaperna vikt eller relevans. Den har detta om den har andra egenskaper i den presenterade formeln i hög grad. En skillnad kan därför göras mellan viktiga och relevanta nyheter i kontrast till vad som kan kallas *intressanta nyheter*. Men om det finns inslag av vikt och relevans ökar naturligtvis nyhetsvärdet.

Kriser är vanligen viktiga och relevanta i ovanstående bemärkelse. Stora kriser inkluderar många människor och kriserna innebär ofta någon form av hot mot mediernas publik eller åtminstone delar av denna. Många kriser och katastrofer har mycket stort nyhetsvärde på grund av detta. Samtidigt är just det stora nyhetsvärdet hos kriser inte sällan problematiskt. Händelser som knappast kan betecknas som kriser får denna stämpel i nyhetsmedierna för att öka nyhetsvärdet. Inte sällan förstärks de mest krisartade inslagen för att öka nyhetsvärdet ytterligare. Behandlingen av difterismittan i Göteborg

är exempel på detta. Detta sätt att arbeta hos nyhetsmedierna är dock inte nödvändigtvis uttryck för journalistisk illvilja och sensationslystnad utan ett resultat av hur nyhetsarbete i allmänhet fungerar. Utgångspunkten är att det gäller att intressera publiken, dvs att skapa en intressant berättelse om verkligheten.

Vidare bör viktiga och intressanta nyheter vara nya och de måste också vara bra. Ju mindre viktig, intressant eller aktuell en nyhet är, desto mer måste nyhetsbedömarna ta hänsyn till andra egenskaper. "Actionnyheter" tros attrahera och fånga publiken men har samma effekt på journalisterna, enligt forskaren Herbert Gans. Men de flesta nyheter innehåller inte action och därför försöker journalisterna tillföra så mycket som möjligt under den journalistiska bearbetningen. Den huvudsakliga ersättningen för action är högt tempo som håller publiken fångad i nyheten. Dessutom måste en bra nyhet ha en poäng. Nyhetsberättelsen bör lokalisera sällsynta dramatiska inslag mellan mindre sällsynta. Det är lätt att föreställa sig vad detta innebär för rapportering om kriser av varierande slag.

Foto: Torbjörn F Gustafsson/Pressens Bild

Nyheter är avvikande händelser på nära avstånd

Nyheter beskriver sällan konstanta förhållanden eller alldagliga händelser. Snarare uppmärksammas avvikelser av något slag, avbrott från det normala händelseflödet och det oväntade. Ett annat sätt att uttrycka detta är att nyheter ofta handlar om *sensationer och överraskningar*. Det är också en relativt utbredd uppfattning att stora nyheter är sensationer. Men det är oklart vad en sensation är, även om den bland annat kan innebära att en händelse har inslag av rättsröta eller skandal, dvs brott mot lagar, normer eller moral som exempelvis ”affärer” med politiker inblandade. Det kan också handla om någon form av kamp, där vanligen två parter ställs mot varandra. Sensationer innehåller också inslag av kris och kuriosa samt handlar ibland om olyckor. Graden av sensation ökar ju fler som är inblandade. Överraskningsmoment hos nyheter handlar för det första om att det finns *oväntade* händelser. Detta gäller händelser som inte kan förutsägas beträffande var och när de äger rum. Urtyper är olyckor. För det andra finns händelser med *oförutsebart förlopp* och *oförutsägbar upplösning*. För det tredje finns *ovanliga* händelser. Ju kortare avståndet är till den plats där en händelse utspelas, desto större är sannolikheten för att händelsen ska uppmärksammas av nyhetsmedierna. Avståndet har emellertid flera dimensioner. När nyhetsvärde och urval av nyheter diskuteras, brukar man bland annat skilja mellan avstånd i *tid* och *rum*. Tidsdimensionen är självklar; aktualitetskravet ligger i själva begreppet nyhet och är ett övergripande kriterium på nyhetsvärde. Aktualitet kräver enligt en del forskning att en nyhetsvärd händelse ska ha inträffat inom de senaste tjugofyra timmarna och under denna tid ska sådant ha skett som kan betraktas som uppkomst och avslutning. Man kan därför knappast tala om pågående kontinuerliga berättelser i nyheterna och få referenser före-

DN 24/5 2003

kommer till tidigare händelser. Även pågående händelser är indelade i tjugofyra timmar långa fristående segment. Även om dessa påståenden är något överdrivna rymmer de en kärna av sanning. Mediets rytm påverkar tidsperspektivet hos de händelser som uppmärksammas och händelser som tillhör föregående period har lågt nyhetsvärde. Något som hände för 36 timmar sedan kan sålunda inte konkurrera om utrymme med något liknande som hände 24 timmar senare i en dagstidning som utkommer en gång per dygn. Betydelsen för nyhetsvärdet av det geografiska avståndet mellan ett nyhetsmediums spridningsområde och den plats där någonting utspelas är tydlig. Det som händer inom mediets spridningsområde har större nyhetsvärde än det som händer utanför spridningsområdet. Ju närmare avståndet är till den plats där en kris utspelar sig i förhållande till mediepubliken, desto större nyhet blir den.

De kända och mäktiga i nyheterna

Nästan alla som analyserat nyhetsurval framhåller nyheternas elitinriktning. Ju mer en händelse berör en elitperson, desto sannolikare är det att den blir en nyhet. Viktigt är också hur känd en person är.

Det är givet att bedömningar av vikt eller relevans hos händelser, samt de institutioner och personer som är inblandade i dessa, medför elitorientering hos nyheter. Detta är egentligen på flera sätt en fråga om makt. Ju mäktigare en person eller en institution är, desto mer omfattande är konsekvenserna av hur de agerar. Därmed är också de händelser där de är inblandade viktiga och relevanta. Det anses därmed vara angeläget att nyhetsmedierna prioriterar personer och institutioner med makt. En följd är att kriser får mer uppmärksamhet om en elitperson är inblandad. ”Affärer” med framstående politiker eller höga tjänstemän inblandade är tydliga exempel.

Journalistiken och medierna har, förutom uppgiften att informera, också till uppgift att granska eller övervaka dem som har makt. Om medierna utför denna uppgift i någorlunda omfattning blir effekten elitorientering. Det kan däremot ifrågasättas hur framträdande den granskande journalistiken och granskningen inom nyhetsförmedlingen är. Det är därför tveksamt om mediernas granskningsuppgift är en väsentlig förklaring till elitorienteringen.

Nyheter ska vara begripliga

Nyheter måste vara begripliga för sin publik. Detta innebär bland annat att enkla händelser prioriteras framför komplicerade. Men det finns flera slags begriplighet. För att vara begripliga ska händelserna bland annat ha *enkel struktur, utspelas under kort tid och handla om enskilda personer*. Vid den journalistiska bearbetningen förenklas dessutom de komplicerade händelser som måste presenteras.

Enkel struktur hos en händelse betyder flera saker, bland annat *igenkännlighet*. Publiken måste tidigare ha mött grundinslagen hos den händelse som presenteras i nyhetsmedierna. Igenkännligheten hos händelser beror främst på nyhetspublikens allmänna kunskaper. Men den beror också på de förväntningar på och den kännedom om vissa slag av händelser som nyhetspubliken fått genom medierna.

För det andra innebär enkel struktur hos händelser att de följer ett *överskådligt och allmänt känt mönster*. För det tredje är *få parter eller intressen inblandade*. För det fjärde har enkla händelser ett *överskådligt tema* och inga underteman eller undantag.

Enkel struktur hos nyheter anses ofta innebära att exempelvis katastrofer beskrivs på ett ytplan. Ett exempel på en händelse med enkel struktur är en jordbävning, en typisk nyhet. Själva händelsens eller händelseförloppets kärna är allmänt känd; marken skakar, hus störtar samman, människor dör, skadas eller blir instängda. Händelseförloppets kärna har vidare ett enhetligt tema och få parter är inblandade. På jordbävning följer räddningsarbete som har ett ytligt förlopp som beskrivs likartat vid de flesta jordbävningar. Det är detta som står i centrum i nyhetsrapporteringen. Samtidigt är jordbävningar knutna till förhållanden och andra händelser som vanligen får ringa uppmärksamhet i medierna. Jordbävningar får ofta konsekvenser som ibland kan vara omfattande men komplicerade. Dessa förhållanden och konsekvenser får vanligen stå i bakgrunden i nyhetsrapporteringen om inte själva huvudhändelsen är en så viktig och så stor nyhet att den utlöser omfattande konflikter och debatter och får följdhändelser. Färjan Estonias förlisning är ett tydligt exempel. Händelser som utspelas under kort tid blir vidare med större sannolikhet föremål för uppmärksamhet från nyhetsmedierna än långsamma händelser. Nyhetsförmedlingen skulle därmed inte prioritera pågående processer som saknar klart urskiljbar början och slut. Exempelvis har jordbävningar, som

utspelas snabbt, betydligt större chans att hamna i svenska nyhetsmedier än svältkatastrofer som utspelas på samma geografiska och kulturella avstånd och har jämförbart antal inblandade personer.

Foto:Anders Engman/Pressens Bild/Bonnierarkivet

Nyheter handlar om enskilda personer

Inriktningen på personer är central inom journalistiken; nyhetsinslag som handlar om enskilda personer har större nyhetsvärde än nyhetsinslag som inte gör det. Nyhetsvärdet ökar alltså dessutom ytterligare om dessa personer tillhör en elit eller är kända för en bredare allmänhet.

Detta innebär att för det första *prioriteras händelser som handlar om enskilda personer*. För det andra *bearbetas händelser på ett sådant sätt att det förefaller som om de handlar om enskilda personer*.

Personinriktningen har betydelse på flera sätt när det gäller urval av nyheter. *För det första har människor varierande nyhetsvärde*. Ju mer känd en person är, desto mer utrymme får han eller hon i press, radio och TV. *För det andra medför inblandning av kända personer i ett händelseförlopp att detta får nyhetsvärde som annars skulle ha saknats*. Sannolikt är inblandning av kända personer en av de viktigaste faktorerna när det gäller att skapa nyhetsvärde.

En central fråga är vad som ger enskilda människor nyhetsvärde. Svaret kan vid första anblicken verka enkelt. Kända människor, dvs människor som ofta förekommer i medierna, har som nämnts nyhetsvärde. Ju mer en person förekommer i press, radio och framför allt i TV, desto mer känd blir han eller hon och desto större är sannolikheten att personen förekommer i medierna även i framtiden. Detta innebär att medierna själva skapar nyhetsvärde åt de sina, dvs de människor som förekommer i dem; något som inte enbart gäller för nyhetsförmedling utan för alla typer av medieinnehåll.

Med egenskapen att vara känd i medierna följer att den kända personens åsikter, som kan handla om helt andra områden eller egenskaper än dem han är känd för, har lättare att få tillträde till nyhetsmedierna. Kända personers åsikter har förmodligen också större slagkraft än vanliga okända medborgares, något som är välkänt från reklam- och propagandaverksamhet. En känd idrottsstjärna eller populär artist som uttalar sig, utan djupare kunskaper, vid en kris har sannolikt ofta större opinionsbildande betydelse än vad en expert som uttalar sig i samma frågor har.

Men alla personer som förekommer i nyhetsmaterialet är varken kända eller mäktiga. Den ”vanliga människan” som varit med om något ovanligt, och inte sällan dramatiskt,

förekommer ofta. Den vanliga människan förekommer i de situationer som nyhetsurvalet prioriterar, dvs i avvikande situationer. Här finns därför en uppenbar skillnad i behandlingen av vanliga och av mäktiga personer. *De mäktiga finns i medierna på grund av sina normala roller. De vanliga människorna finns där när de befinner sig i onormala roller.*

En psykologisk faktor som ofta framhålls i samband med människors medieanvändning är *identifikation*. Detta betyder bland annat att en person kan känna samhörighet med eller sätta sig in i samma situation som en annan person. Generellt torde gälla att ju kortare avståndet är mellan mediepubliken och de människor som förekommer i en händelse, desto större är möjligheterna till identifikation. Dessutom är det normalt lättare att identifiera sig med enskilda personer än med kollektiv. En kris som utspelas på nära håll får därmed större utrymme i medierna än en kris som utspelas på längre avstånd. Detta innebär i sin tur att ju närmare en kris utspelar sig i förhållande till mediernas publik, desto mer engagerar den. Detta engagemang kan exempelvis resultera i ökade insatser i räddningsarbete men också i ökad oro. Denna kan i sin tur, som vid difterismittan i Göteborg, ge upphov till omfattande mediebevakning och i värsta fall förvärra krisen.

Stort informationsbehov och få tillförlitliga uppgifter

Urvalet av nyheter på redaktionerna består inte främst i att sova i ett stort antal nyheter. Problemet är snarare att fylla tidningen eller programmet med nyheter som är meningsfulla i någon bemärkelse. Den normala situationen är inte överflöd utan brist. Detta innebär att många nyhetsinslag i press, radio och TV finns där i avsaknad av material som har högre nyhetsvärde.

Situationen blir helt annorlunda när något med stort nyhetsvärde, som en dramatisk och hotande kris, utspelas. När en sådan kris inträffar strävar medierna efter att belysa alla tänkbara aspekter. Då uppstår ofta ett överskott på källuppgifter, om än många utomordentligt tivelaktiga, och dessa uppgifter förmedlas i det närmaste obearbetade och därmed okontrollerade. De allra tydligaste exemplen på detta finns vid krig. Exempelvis under Irakkriget våren 2003 förmedlades de flesta uppgifter om krigets förlopp tämligen okontrollerade och mediernas källkritiska distans var låg. Terrorattacken

AB 6/11 1984

mot World Trade Center i New York i september 2001 är ett liknande exempel. Andra exempel är Estoniakatastrofen och diskoteksbranden i Göteborg. Men även vid mindre kriser uppstår inte sällan likartade fenomen. Något hårdraget kan man dessutom påstå att vid relativt omfattande kriser och när situationen är oöverskådlig och bristen på tillförlitliga källuppgifter är stor, är publikens informationsbehov som störst. Då använder medierna de uppgifter som finns att tillgå.

De händelser som blir stora nyheter i våra medier har alltså flera gemensamma egenskaper. Genom urvalet blir bilden av verkligheten inte en representativ bild utan en på många sätt avvikande bild fylld av sensationer och dramatik. Det är inte främst de vanliga människorna som beskrivs i sina vanliga roller utan det är eliter eller makthavare.

Den vanliga människan får förekomma i för henne ovanliga roller. Det är enskilda personer som agerar i situationer som går snabbt och som publiken känner igen och där få parter eller intressen är inblandade. Men samtidigt är en del av händelserna viktiga eller relevanta. Detta är några tendenser som finns i det urval ur verkligheten, och däribland kriser, som görs under nyhetsprocessen.

Bilden av verkligheten blir negativ. Det faktum att många nyheter är negativa i någon bemärkelse är en följd av att de handlar om avvikelser och ofta är dramatiska och sker snabbt. Samtidigt är det nödvändigt att nyhetsförmedlingen uppmärksammar exempelvis kriser och hot av olika slag som dessutom ofta är dramatiska. En gammal uppfattning är att inga nyheter är goda nyheter. Negativitet är dock en synnerligen relativ egenskap. Det som är positivt för en person kan vara negativt för en annan. Men det är ändå klart att det i ett samhälle förekommer dominerande uppfattningar om vad som är negativt. Dessutom torde vissa händelser som får uppmärksamhet i medierna vara negativa i stort sett oavsett vilket samhälle de utspelas i, som exempelvis oljeutsläpp, tågolyckor och epidemiska sjukdomar. Kanske är också helt andra slag av händelser, som pedofilhärvor eller korruption, av detta slag.

Mediernas logik

Den journalistiska bearbetningen av nyhetsmaterialet stöper om händelser i verkligheten i en ny form. Ibland sägs att nyhetsmedierna konstruerar en ny verklighet. Den uppfattning om händelser i den faktiska verkligheten som människor i sin tur bygger på mediernas konstruerade verklighet är avhängig både vad som presenteras och *hur* detta presenteras.

En klassisk tes säger att mediet är budskapet. Den utgår från att olika medier har skilda egenskaper. I denna tes ligger uppfattningen att egenskaper hos mediet bestämmer vilket slags innehåll det har, hur detta utformas och uppfattas av publiken. Även om denna tes är en hårdtagning är det uppenbart att *vissa egenskaper hos ett visst medium gör vissa slag av innehåll presenterade på vissa sätt lämpligare än andra för detta medium*. Detta betyder att en del typer av nyheter presenterade på ett sätt lämpar sig bättre för TV, medan andra typer av nyheter presenterade på andra sätt lämpar sig för tryckta

medier. Dessutom medför mediets egenskaper att delvis skilda aspekter betonas hos det som presenteras i olika medier.

Två medieegenskaper är *uttrycksmöjligheter och tillgänglighet*. Uttrycksmöjligheterna innebär att vissa medier endast kan uttrycka sig i exempelvis antingen text, ljud eller stillbilder, medan TV samtidigt kan innehålla text, ljud av hög kvalitet och rörliga bilder i färg. Till exempelvis tidningars uttrycksmöjligheter kan räknas möjligheter för läsaren att själv göra uppehåll i läsningen samt att repetera. Mediets tillgänglighet avser den grad av aktivitet som krävs av människor för att de ska kunna använda sig av detta. Mediernas tillgänglighet hör delvis samman med deras uttrycksmöjligheter.

Ett sätt att se på skillnader och likheter mellan medier utgår från begreppet medielogik som avser de mer eller mindre uttalade regler och normer som styr hur innehåll bearbetas. Dessa används för att dra största fördel av ett visst mediums egenskaper i relation till hur mediet är organiserat och till mediets publik. Medielogiken styr hur tid bör användas, var olika innehållsenheter bör placeras och hur språket bör användas. Rapporteringen om en enskild händelse underordnas rutiner för hur man ska behandla den kategorin av händelser i ett visst medium. Därför behandlas vanligen exempelvis kriser efter bestämda mönster. I detta ligger omformning av händelser och förhållanden i verkligheten efter ganska enkla mönster som passar mediets logik.

Mediernas hänsyn till utrymmesaspekter är också av central betydelse. Sändningstiden för nyhetsmagasinen bestämmer i betydande omfattning vad som uppmärksammas och hur inslag utformas. Den begränsade sändningstiden innebär att nyhetsmagasinen fungerar som morgontidningarnas förstasidor, endast de mest viktiga eller intressanta nyheterna får plats. Inom den tilldelade tiden har mot denna bakgrund utvecklats vissa tämligen statiska presentationsformer. Den vanligaste av dessa är de korta filminslagen i TV. Dessa ska vanligen behandla en aktuell händelse och tiden är kort, oftast mellan två och tre minuter. Tidsbegränsningen påverkar i sin tur inslagens form.

Nyheters tidsperspektiv

Motsvarande resonemang gäller både radio och tidningar. För dagspressens del finns dessutom en viktig skillnad, nämligen den mellan morgon- och kvällstidningar. Tidpunkten för utgivning och lösnummerförsäljningen gör att kvällstidningarna avviker från morgontidningarna både när det gäller urval av händelser och hur dessa utformas. Kvällstidningarna betonar i större utsträckning det påtagliga och de förenklar på olika sätt kraftigare det de behandlar. Infallsvinklarna är begränsade och bland annat det sensationella och dramatiska samt konfliktspekter betonas starkt. Dessa skillnader mellan morgon- och kvällstidningar förstärks dessutom genom skillnader i tid för distribution och därmed användningsmönster, läsekrets och distributionsformer.

En aspekt på medielogiken är tidsperspektivet. Generellt gäller att medierna arbetar med andra tidsperspektiv än dem som finns i verkligheten. Den vanligaste yttringen är att tidsperioder krymps i förhållande till verkligheten eller skalas bort helt. Genom att publiken lärt sig hur medierna berättar, fyller den normalt själv ut det som saknas så att den uppfattar sammanhang och konsekvenser. Detta gäller både fiktiva och faktabaserade skildringar. Det publiken fyller på med utifrån nyhetsrapporteringen kan avvika starkt från verkligheten.

När händelser som är någorlunda utdragna i tid bevakas i etermedierna, komprime-ras dessa händelser för att passa utrymmet. De enskilda delarna i ett händelseförlopp presenteras för det mesta inte i den tidsordning efter vilken de utspelats i verkligheten. Nyhetsinslagen får på detta sätt en berättartekniskt effektiv uppbyggnad även om denna ibland kan ge en missvisande bild av skeendet i verkligheten.

Den tidsmässiga uppbyggnaden av nyhetsinslag varierar mellan medierna beroende dels på mediernas egenskaper, dels på deras periodicitet. Skillnader finns mellan radion och Internet, som är snabba medieformer som uppdateras ofta, gentemot dagstidningar med dygnsperspektiv. Tidsperspektivet blir naturligtvis också annorlunda i veckomaga-sin i såväl press, radio som TV. Dygnsperspektivet i dagstidningar prioriterar dels något annorlunda nyheter än exempelvis timperspektivet i radio, dels innebär det andra tids-mässiga omformningar.

En annan aspekt är TV-mediets möjligheter att förmedla information eftersom det

är ett bildmedium. Detta anses av en del forskare medföra att TV innehåller mycket allmän underhållning och ytlig information. Tryckta medier anses innehålla mer och djupare information, bland annat därför att de konsumeras på ett annat sätt än TV. Denna uppfattning tar dock inte hänsyn till att det går att säga andra saker med bilder än med ord. Men man kan säga att medielogiken hos TV respektive dagspressen innebär att TV:s främsta funktioner med avseende på att förmedla nyheter är att tillhandahålla en grundläggande orientering. TV har också på grund av sin genomslagskraft större möjligheter att skapa engagemang än andra nyhetsmedier. Det är något helt annat att visa bilder på skadade eller svältande människor än att berätta om dem i text.

Inget medium har dock tillräckliga egenskaper att helt återskapa en någorlunda komplicerad kris, utan presenterar konstruktioner av denna som kan överensstämman mer eller mindre med verkligheten. Men mediernas egenskaper innebär mer än så. Mediernas egenskaper bidrar till en särskild logik för hur verkligheten ska beskrivas. Vissa delar av denna medielogik är nödvändiga med hänsyn till mediets grundläggande egenskaper. Andra delar är inte direkt nödvändiga utan produkter av att man brukar arbeta på ett visst sätt.

Stereotypa nyheter

I nyheterna finns många stereotyper som ger en starkt förenklad bild av personer, institutioner, händelser eller förhållanden, och som i väsentliga delar omfattas av ett stort antal människor. Stereotyperna sammanhänger vanligen, men inte nödvändigtvis, med förutfattade meningar. De både skapar och vidmakthåller förenklade och ofta missvisande uppfattningar om verkligheten. Människor definierar skeendet i verkligheten med hjälp av och agerar mot bakgrund av stereotypa uppfattningar.

Förekomsten av nyhetsstereotyper innebär att det som nyhetsmedierna uppmärksammar vanligen behandlas utifrån på förhand bestämda mönster. Denna behandling görs inte sällan nästan oavsett vad som ägt rum i verkligheten. Nyhetsstereotyperna är verksamma på åtminstone två sätt. *För det första innehåller den bild av verkligheten som nyhetsmedierna förmedlar stereotyper.* Dessa motsvarar och förstärker förmodligen uppfattningar som förekommer allmänt i samhället och alltså hos nyhetsmediernas publik.

För det andra påverkar stereotypa uppfattningar den journalistiska arbetsprocessen. Både journalisterna och deras källor har naturligtvis stereotypa uppfattningar om olika fenomen. Dessutom förutsätter mediernas egenskaper och nyhetsbegreppet kategorisering. Personer, institutioner, händelser och förhållanden bedöms som tillhörande vissa kategorier, vilka avgör om de ska uppmärksammas och hur de uppmärksammas. En sådan användning av kategorier under nyhetsprocessen är nödvändig för att verkligheten ska anpassas till mediernas logik. Dessutom är den nödvändig för att nyhetsarbetet ska kunna utföras snabbt vilket i sin tur är avhängigt det allt överskuggande kravet på aktualitet.

Nyhetsstereotyperna är vanligen både starkt förenklade och kopplade till uppfattningar om hur personer, händelser och förhållanden ska behandlas. Ett exempel på hur nyhetsstereotyper verkar är nyhetsbevakningen av jordbävningar. De är typiska nyheter, de förekommer relativt ofta och får vanligen stor uppmärksamhet i medierna. Därför torde det finnas väl utvecklade uppfattningar om vad som händer i samband med jordbävningar och hur dessa ska behandlas. Det finns alltså stereotypa uppfattningar om jordbävningar bland journalister och på redaktionerna. Delar av dessa uppfattningar delas också av nyhetspubliken som sålunda förväntar sig att vissa saker ska ske. När en jordbävning äger rum ingår bland annat i den stereotypa föreställningen att omfattande panik och omfattande bränder ska utbryta samt att plundringar äger rum.

I verkligheten kan såväl paniken, bränderna som plundringarna vara mycket begränsade. Nyhetsstereotyperna bidrar då till en missvisande och överdrivet dramatisk bild av jordbävningen. Nyhetsstereotyperna verkar dessutom på olika nivåer. På den första är stereotyper om jordbävningar verksamma under det journalistiska arbetet. Det som förväntades hända vid jordbävningar rapporteras,

DN 10/6 2003

inte det som händer i verkligheten. På den andra nivån torde nyhetspublikens stereotypa uppfattningar styra dess tolkningar av det som rapporteras. Stereotyperna påverkar således både hur något rapporteras och hur detta uppfattas av publiken. Nyhetsbevakningen av många kriser, av de slag som är vanliga i medierna, följer detta mönster.

Den journalistiska utformningens betydelse

Publiken uppmärksammar inte alla delar av ett nyhetsbudskap lika mycket. En nyhetsartikels olika beståndsdelar, som själva texten, rubriker, ingresser, bilder och bildtexter, påverkar människors uppfattning av det totala innehållet och därmed den bakomliggande verkligheten på olika sätt. Nyhetsartiklar med samma innehåll men utformade på olika sätt tolkas alltså olika av publiken. Säkerligen har rubriker, ingresser och bilder betydligt större betydelse för vilka budskap en artikel förmedlar än själva artikeltexten och framför allt slutet av denna.

Dagstidningsläsning är normalt relativt hastig läsning av rubriker och ingresser samt läsning av delar, främst början, av vissa artiklar. En genomsnittlig läsare läser endast ett fåtal artiklar helt igenom. Det är för övrigt sedan länge välkänt på tidningsredaktionerna att det främst är redigerarna, alltså de som vanligen skriver rubriker, bildtexter och ibland ingresser, som blir mest lästa och inte de skrivande journalisterna.

Radio och TV fungerar på liknande sätt. På- och avannonser, ljudillustrationer, påpekanden av programledare, bilder och filmade inslag bygger upp den information som förmedlas. Det är givet att alla dessa delar tillför olika betydelser vid publikens tolkning av nyheterna. Dessutom styrs människors tolkning av ett antal individuella bakgrundsfaktorer, som utbildning, ålder och intressen. De skilda delar som bygger upp ett nyhetsinslag har därför varierande betydelser för olika människor.

Den journalistiska formen skiljer sig åt mellan medier med olika egenskaper och mellan medier som verkar under skilda förutsättningar. Nyhetsförmedling i TV respektive dagspress bygger emellertid i grunden på samma slag av urval från och bearbetning av en komplicerad och motsägelsefull verklighet. Övergripande för den journalistiska formen är att den innebär bearbetning av ett verklighetsmaterial utifrån principer som har sina rötter i klassisk dramaturgi. Denna bearbetning görs i syfte att levandegöra

verkligheten för publiken och därmed öka dess intresse för det som presenteras samt göra denna verklighet begriplig. Bearbetningen sker på flera olika sätt. För det första handlar det om urval men också om förenkling, inriktning på höjdpunkter, vinkling, personifiering och användning av rubriker. Viktigt är också hur tal-, skrift- och bildspråken används.

Det är komplicerat att förenkla

Självklarheten att nyheterna måste vara begripliga för sin publik har påpekats tidigare. Verkligheten förenklas genom att dels enkla händelser väljs ut och att enkla aspekter på dessa händelser prioriteras, dels att det som valts ut förenklas ytterligare genom att exempelvis motsägelser skalas bort. Förenklingsprocessen är sålunda både en fråga om urval av nyheter och en fråga om bearbetning av dessa. Vid bearbetningen eftersträvas exempelvis tematisk enkelhet, språklig enkelhet samt logisk struktur. Vad som är enkelt beror emellertid på bland annat publikens kunskaper.

En stor del av nyhetsjournalistikens väsen ligger just i att göra en komplicerad verklighet hanterlig och begriplig för publiken. Den tematiska förenklingen innebär bland annat att man vid bearbetningen av nyhetsrapporter strävar till överskådliga teman samt försöker undvika underteman och undantag. Vid händelser där flera parter eller intressen förekommer bör helst inte mer än två av dessa parter eller intressen framställas som inblandade. Händelser och förhållanden beskrivs dessutom stereotypt och följer ett överskådligt, allmänt känt mönster. Ibland talas om konkretisering, som innebär att det abstrakta och allmänna undviks. Generella upplysningar och bakgrunder undviks och detaljer prioriteras. Det är dock långt ifrån alltid som journalisterna lyckas i sin strävan efter begriplighet. Mycket bidrar till detta. Dels finns exempelvis mänsklig oförmåga, dels kan meningsfull förenkling vara ett tidsödande arbete och detta kommer i konflikt med aktualitetskravet.

Enkelhet hos mediernas nyhetsinnehåll är ett slags tröskelvärde. Den strävan som finns att uppmärksamma enkla händelser och förhållanden samt att förenkla de komplicerade händelser och förhållanden som måste presenteras kan endast drivas till en viss gräns. Allt går inte att förenkla. Nyhetsrapporter görs om möjligt tillräckligt enkla med

avseende på mediets och rapportens publik. Överförenklingar i relation till publiken minskar det informativa innehållet i nyheterna och därmed sannolikt också attraktiviteten.

Den reella verkligheten, och verklighetens kriser, är dock inte enkel och konkret. Det förekommer sällan klart urskiljbara teman utan i stället underteman och undantag som är sammanvävda med varandra. Verkligheten är inte svart eller vit utan består av en bred och sammansatt skala av gråtoner. Ofta är många parter och intressen inblandade. Mänskliga egenskaper och beteenden är mycket mångfacetterade. Verkligheten är inte heller konkret annat än på ett ytplan. Händelser och förhållanden har orsaker och verkningar. Varje förenkling av verkligheten utgör alltså en omformning av denna. Samtidigt är en meningsfull nyhetsförmedling utan relativt långtgående förenklingar omöjlig.

Nyheterna söker höjdpunkter

Nyhetsmedierna strävar efter att framhålla *avgörande moment, brott från det normala händelseflödet och avvikelser från det förväntade* samt inriktar sig på *höjdpunkter*. Kriserna blir centrala i nyhetsrapporteringen och deras dramatiska höjdpunkter står i centrum. Metoderna för att betona dessa är bland andra av språklig och bildmässig karaktär.

Den norske sociologen Gudmund Hernes har framhållit att medierna presenterar ett medievidet samhälle. Det sker en tillspetsning i medierna. Budskapet vässas och detaljer ersätts med spetsformuleringar. Medierna polariserar också sina budskap. Kontraster med avseende på exempelvis synpunkter framhålls och det sker en intensifiering. Ett häftigt utbrott tilldrar sig mer uppmärksamhet än ett genomtänkt inlägg. De polariserade spetsformuleringarna uttrycks sålunda mycket kraftigt. Allt detta torde vara uttryck för inriktningen mot höjdpunkter och följden blir ofta dramatik och spänning.

Höjdpunkterna betonar *kamp* och *konflikt*. Ju jämnare styrkeförhållande som kan framställas, och därmed ju osäkrare utgång, desto större blir dramatiken. Konflikterna förstärks ofta. *Kritiska röster* får stort utrymme. Konflikter skapas genom att det i stort sett i varje fråga går att hitta en avvikande och kritisk röst som får komma till tals. Uttalanden spetsas till för att betona konfliktperspektivet. Vidare framhålls alltså det

ovanliga, oväntade eller på andra sätt avvikande. Höjdpunkterna är vanligen inte heller långsamt framskridande händelseförlopp utan skeenden som utspelas snabbt, åtminstone till vissa delar. I den mån långsamma händelseförlopp uppmärksammas, reduceras de vanligen till enskilda korta händelseenheter. Nyheternas inriktning på höjdpunkter får givetvis omfattande konsekvenser med avseende på deras förmåga att ge en saklig bild av faktiska händelser och förhållanden. Händelser blir ofta mer dramatiska än i verkligheten när de beskrivs i nyhetsmedierna. Kriser är inte undantagna från detta.

Nyheter måste vinklas

Inom nyhetsjournalistiken är principen att försöka hitta intresseväckande infallsvinklar central. Journalisterna försöker nästan alltid hitta aspekter som antas öka intresset hos publiken som helhet eller hos speciella grupper. Utgångspunkten för vinklingsprincipen är att nyhetsförmedling inte redogör för händelser i sin helhet, den söker i stället finna det som publiken tycker är intressant.

Det finns några gemensamma riktlinjer efter vilka journalister arbetar. För det första återges händelsers yttre förlopp. För det andra uppmärksammas avvikelser eller förändringar. För det tredje strävar de efter att sätta in detaljerna i ett sammanhang, där exempelvis en typ av agerande från en part ger upphov till ett logiskt agerande från en annan part. För det fjärde relateras enskildheterna till det som journalisten uppfattar som publikens verklighet. Enskilda inslag måste vara begripliga.

Vissa aspekter hos händelser betonas, och ofta överbetonas, mer än andra. Nyhetsförmedlingens angreppsvinklar innebär vanligen att en sida eller ett delområde accentueras och förstoras medan andra, i och för sig viktiga aspekter, kommer i bakgrunden. Denna princip, att ”vinkla”, är ledande och i princip nödvändig vid allt nyhetsarbete, då det gäller att förenkla och rikta uppmärksamheten på sådant som förväntas vara intressant för publiken och lockar till fortsatt läsning, lyssnande eller tittande.

Överdriven vinkling förekommer inte sällan och framför allt i kvällstidningar. Även om vinklingar av händelser i dessa medier ofta förvränger de händelser de beskriver är de viktiga ur informationssynpunkt genom att de skapar intresse och levandegör händelser som annars kan vara abstrakta och ointressanta för stora delar av mediernas

publik. Problemet är var gränsen ska dras mellan att väcka intresse och levandegöra å ena sidan och att förvränga verkligheten till oigenkännlighet å den andra.

För alla nyhetsmedier gäller att hotvinkeln är framträdande. Exempelvis blir tvetydigheter angående datummärkning av livsmedel till att läsekretsen kan bli förgiftad. Några få fall av difterismitta i Göteborg framställs som att hela staden och även resten av Sverige är hotade. Även i storstadsmorgontidningarna blir relativt lindriga motsättningar till kamp på liv och död. En dispyt om en avloppsledning blir till att en Berlinmur dras genom en skånsk by.

Principer för vinkling

De flesta journalister anser att det finns typiska sätt att vinkla händelser men att betydande skillnader samtidigt finns mellan olika medier. De typiska sätten att vinkla varierar också beroende på ämne. Följande typiska vinklingar framhålls särskilt av journalister.

1. **Personinriktning.** Detta är det i särklass vanligaste sättet att vinkla. Uppmärksamheten riktas mot en enskild person eller ett fåtal personer som deltar i ett kollektivt händelseförlopp.

2. **Den enskilde mot myndigheten.** Vinklingen går ut på att framhålla enskilda personer som på något sätt drabbas av beslut fattade av myndigheter. En avsikt med dessa nyheter är att väcka misstro och skapa indignation. Denna i sin tur ger upphov till debatter och håller ämnet levande under en period. Ett mycket slående exempel på detta är nyheter om samhälleligt omhändertagande av barn. Myndigheterna framhålls som maktfullkomliga, deras beslut är godtyckliga och enskilda föräldrar drabbas oförskyllt. Inslag i TV och artiklar ger upphov till omfattande debatt.

3. **Överdrifter och dramatik.** Enskilda händelser förstoras och det dramatiska, även om det endast är en liten del av händelseförloppet, väljs ut.

4. **Politisering.** Nyheter vinklas utifrån mediets (främst den partibundna dagstidningens) syn. Det som stöder de egna idéerna framhålls medan det som talar emot hålls tillbaka. Detta gäller i synnerhet ledarkommentarer.

5. **Negativitet.** Denna verkar på åtminstone två plan. En konsekvens av urvalspro-

cessen är att negativa händelser väljs ut. Vid den journalistiska bearbetningen förstärks dessutom negativiteten genom att negativa inslag i händelser i allmänhet betonas och att negativiteten hos i sig negativa händelser förstärks.

6. **Skandal och sensation.** Det som är avslöjande, framför allt för kända personer, betonas. Dessutom innebär vinkling på det skandalösa och sensationella naturligtvis också ofta negativitet och dramatik samt inte sällan politisering.

7. **Journalistens eget engagemang.** Det finns ett visst utrymme för personliga överväganden inom nyhetsjournalistiken. Många journalister väljer mer eller mindre medvetet att vinkla händelser så att egna ståndpunkter betonas.

8. **Konflikter och motsättningar.** Denna infallsvinkel är delvis berörd i samband med kampvinkeln ovan. Motsättningar och konflikter mellan främst personer men också exempelvis organisationer betonas.

9. **Hot och katastrof.** Eventuella hot och katastrofinslag i händelser betonas och förstoras. Framför allt gäller detta om hoten kan vinklas att gälla läsekreten.

10. **Lokal vinkel.** Lokalt nyhetsmaterial i tidningar har högst läsvärde. Det är därmed ganska självklart att nyheter som inte är lokala vinklas på lokala aspekter. Riksenheter, exempelvis en omfattande tågolycka, uppmärksammas utifrån lokala offer.

Mot bakgrund av dessa punkter skulle en typisk vinkling vara inriktning på en lokal politiker från motståndarlägret med insinuationer om något omoraliskt eller brottsligt som kan drabba den enskilde. Detta skulle vara den typiska krisen i medierna. Det är också mot denna bakgrund lätt att förstå vilka inslag i en krisartad händelse som framför allt uppmärksammas.

Vinklingarna är inga osanningar, de förstärker tendenser som redan finns i verkligheten och de renodlar aspekter. Proportionerna blir förvridna, men detta gäller övergripande för nästan allt faktabaserat innehåll i medierna. Allvarligare ur saktlighetsynpunkt är de så kallade hårdvinklingarna, som är särskilt framträdande i kvällspressen. Att nyheter hårdvinklas innebär att detaljer, perifera aspekter och bisaker förstoras och blir nyhetsrapportens huvudsak. Hårdvinkling innebär i praktiken verklighetsförfalskning.

AB 11/1 1976

En stark associationsrik bild på Transportarbetarförbundets ordförande Hans Eriksson har fått bli en symbol för maktens arrogans. Foto: Freddy Mardell

Människan i centrum

Personifieringsprincipen är så framträdande i nyhetsförmedlingen att den är det kanske mest grundläggande draget hos journalistiskt berättande. Kollektiva händelser beskrivs med utgångspunkt från enskilda personer. De människor som får personifiera kollektiva skeenden har vanligen speciella egenskaper. Nyhetsjournalistiken föredrar männi-

skor som publiken redan tidigare lärt känna genom medierna. Bland så kallade vanliga människor föredras de som på något sätt har ovanliga egenskaper eller har varit med om något ovanligt. En av flera förklaringar till personjournalistiken utgår från nyhetsmediernas publik. Nyheter om enskilda människor anses för det mesta vara intressantare än nyheter som behandlar kollektiva händelseförlopp. Detta i sin tur har flera förklaringar. En är att det är lättare för en mottagare att identifiera sig med enskilda människor än med kollektiv, som med nödvändighet måste bli abstrakt framställda. Att berättelser om enskilda eller ett fåtal personer lättare attraherar publiken är också ett sedan gammalt känt berättartekniskt faktum.

Personjournalistiken har också andra mer konkreta och praktiska förklaringar. Intervjun är en normal journalistisk arbetsmetod. Det är enklare för en journalist i tidsnöd att intervjua kunniga personer än att exempelvis läsa en utredning. Det är helt naturligt att intervjuer för det mesta resulterar i inslag om enskilda personer, även om intervjun också används för rent kunskapssamlade. Intervjumetoden är ofta den enda metoden för journalistisk faktainsamling.

Dessutom bidrar personjournalistik till begriplighet. Beskrivningar av abstrakta eller kollektiva skeenden utifrån enskilda människors erfarenheter levandegör och förenklar material som annars vore ointressant eller svårbegripligt för en genomsnittlig läsare, titlare eller lyssnare. Vidare är naturligtvis enskilda människor huvudaktörer i många händelser i den verklighet som nyhetsmedierna bevakar och en bevakning av dessa människor är helt naturlig. Men problemet är att den enskilda människans framskjutna plats i nyhetsbevakningen inte alltid har en motsvarighet i verkligheten.

Journalister kluvna till personjournalistik

Det förekommer kritik från journalisternas sida mot personjournalistiken och många journalister är kluvna i sin inställning till denna. De framhåller dock bland annat att nyhetsmedierna är för fixerade vid samhällets toppar och vid kända människor och uppmärksammar den "lilla" enskilda människan för lite. Många journalister anser också att det finns positiv och negativ personjournalistik. Negativ är den om enbart kända personer och samhällets elit uppmärksammas. Positiv om vanliga människor får komma

till tals och som ett medel att levande- och begripliggöra annars svårgripbara och abstrakta händelseförlopp. Följande uppfattningar finns bland journalister när det gäller förklaringar till personinriktad journalistik.

1. **Identifikation.** Vi har ett behov av att känna samhörighet eller identifiera oss med andra människor. Genom att låta nyheterna handla om enskilda personer bidrar nyhetsförmedlingen till att tillfredsställa detta behov.

2. **Enkelhet och begriplighet.** Genom att låta en abstrakt verklighet handla om enskilda människor levandegörs denna. Om journalistiken låter abstrakta problem handla om enskilda personer anses problemen bli begripliga.

3. **Kommersialism.** Nyheter som handlar om enskilda och vanliga människor som varit med om något ovanligt eller kända personer skapar intresse. Personjournalistik säljer lösnummer och ökar TV-publikens storlek.

4. **Enkelt att producera.** Många journalister hänvisar till lättja från journalistens sida. Andra påpekar att det faktum att det är lätt att åstadkomma personinriktad journalistik för den skull inte innebär att den är dålig.

5. **Personer är betydelsefulla för samhällsutvecklingen.** Det är personer som agerar i ekonomiska, politiska och sociala skeenden i samhället. Det är därför viktigt att betydelsefulla personer bevakas av nyhetsmedierna.

6. **Avslöjande journalistik och kritik.** Den kritiskt granskande journalistiken inriktas ofta på enskilda personer eftersom exempelvis lagbrott, tveksamma beslut och tvivelaktigt agerande för det mesta är resultatet av enskilda personers handlingar.

7. Publiken har **behov av att tränga in i kända personers privatliv.** Om detta är ett genuint mänskligt behov eller somliga journalisters förutfattade meningar har de intervjuade journalisterna inga åsikter om.

8. Nyhetsmedierna följer **populära trender i medierna** i allmänhet. Denna trend utmärker särskilt kvällstidningar och kommersiell TV. Den berättarteknik som en gång var typisk för veckopressen har trängt in även i nyhetsmedierna.

9. TV uppmärksammas intensivt av andra medier och framför allt av kvällspressen. Eftersom mycket av TV-innehållet, exempelvis såpoppor, är inriktat på personer eller eftersom nyhetsinnehållet presenteras av personer, kommer dessa personer att före-

komma i andra medier. TV:s sätt att arbeta överförs till andra medier och annat innehåll inklusive nyhetsinnehållet.

Uppbyggnad av nyhetsartiklar

Artikeluppbyggnaden i dagstidningarna innebär oftast en gradvis avtrappning. Uppgifter som antas vara viktiga eller intressanta placeras i början. Detta innebär bland annat att det ofta är överraskande, sensationella eller dramatiska uppgifter som hamnar först i en nyhetsartikel medan uppgifter som dämpar överraskningen, sensationen och dramatiken återfinns i slutet. Detta medför att de mest uppseendeväckande, dramatiska eller hotfulla inslagen i en kris hamnar först i en artikel medan de dämpande hamnar sist.

Nyhetsfiler är konventionella till sin form vilket delvis kan förklaras utifrån både journalister och publik. Journalister arbetar som regel inom en redaktion som rutinemässigt och för att göra nyhetsarbetet hanterligt följer bestämda mönster. Dessa underlättar i hög grad textframställningen och gör också att nyheten är lätt att känna igen för publiken. Det senare beror inte bara på den yttre formen, som exempelvis layout, utan även på speciella kännetecken på just en nyhetstext. En förklaring till att publiken känner igen nyheter i alla medier kan vara den konventionella formen.

I början av nyhetsartiklarna betonas exempelvis våldsinslag, uppgifter om antal dödade eller skadade samt sensationella och uppseendeväckande inslag. Dessa uppgifter är inte sällan källkritiskt tveksamma. Det anges ofta senare i artiklarna att uppgifterna kan vara osäkra och där återfinns även olika slag av förbehåll. I slutet av artiklarna förekommer ofta kommentarer från olika personer. Denna typ av uppgifter stryks ibland på redaktionerna på grund av platsbrist eller på grund av att uppgifterna bedöms som ovidkommande eller ointressanta.

Uppbyggnaden av nyhetsartiklar har betydelse för den bild av en kris som publiken utvecklar. För det första uppfattar människor det som står i början av en artikel som viktigare än det som står i slutet. För det andra läser människor relativt sällan tidningsartiklar i sin helhet. Om exempelvis osäkra dramatiska uppgifter placeras i början av en artikel, vilket sålunda sker rutinemässigt, och andra motsägende och odramatiska

uppgifter från andra och eventuellt tillförlitligare källor placeras i slutet av artikeln är sannolikheten stor att läsaren endast uppfattar de osäkra och dramatiska uppgifterna och får en missvisande bild av den kris som artikeln behandlar.

Uppbyggnad av TV-nyheter

Nyheter i radio och TV är uppbyggda relativt annorlunda än nyheter i dagstidningar beroende på mediernas skilda egenskaper och olika utrymme för text. Här ska främst TV uppmärksammas men den stora skillnaden mellan radio och TV är naturligtvis att det senare är ett visuellt medium. Detta medför att det är betydligt mer komplicerat att producera TV än radio då TV kräver bilder.

Utformningen av nyheter i allmänhet i TV styrs kraftigt av den tekniska produktionsprocessen, tillgången på användbart bildmaterial samt svårigheterna att kombinera ljud och bild på ett meningsfullt sätt. Dessutom finns aktualitetskravet. Arbetet måste, liksom i alla nyhetsmedier, utföras under mer eller mindre konstant tidsnöd. Följden har blivit att nyhetsproduktion i TV är av rutinmässig karaktär.

Ett annat resultat av den komplicerade produktionsprocessen är att mycket i TV:s nyheter är nödlösningar. Det vanligaste problemet är att lämpliga bilder saknas. En konsekvens av detta är att de bilder som används ofta tas från andra sammanhang. Exempelen på detta är otaliga. När länder där det råder väpnade konflikter uppmärksammas, illustrerar man med dramatiska krigsbilder även om det är renodlat politiska eller ekonomiska förhållanden som behandlas i inslaget. Samma sak gäller vid katastrofer och kriser, vilket inte minst illustreras av terrorattacken i New York den 11 september. De mycket dramatiska bilderna på flygplanen som flyger in i World Trade Center får illustrera även sådant som inte handlar om själva attacken. Bilder som visar dramatiska höjdpunkter prioriteras och används upprepade gånger för att illustrera relativt olikartade händelser och förhållanden med inte sällan svaga samband med det bilderna föreställer. När denna typ av bilder saknas förekommer det däremot att allvarliga kriser illustreras med mycket odramatiska och intetsägande bilder.

För att förstå nyhetsmagasinens uppbyggnad bör man komma ihåg att ett halvtimmes nyhetsmagasin i TV utrymmesmässigt kan jämföras med förstasidan hos en mor-

Foto: Robert Clark/Aurora/INA Agency

gontidning i normalformat. Utrymmet är alltså begränsat samtidigt som mycket information ska förmedlas. Stor hänsyn till utrymmesaspekter måste tas vid produktionen av nyhetsprogram och det är egentligen endast förstasidesnyheter som får plats. De enskilda inslagen är korta. Utrymmet präglar uppbyggnaden av de enskilda inslagen och intervjuer kan endast vara mycket korta, vilket innebär att det som kommer fram i intervjuvären är lösryckt ur sitt sammanhang.

Etermedierna ger inte möjlighet för publiken att stanna upp och att lyssna eller titta om. Nyhetsmagasinen är därför uppbyggda så att de ska följas av sin publik från början till slut. För TV:s del gäller att om mediet ska utnyttjas av tittaren, kan denne inte särskilt framgångsrikt kombinera tittandet med andra aktiviteter. Radion kan däremot konsumeras som en sekundär aktivitet medan man är verksam med något annat. Nyhetsmagasinen i TV är konstruerade så att de ska fånga tittaren.

En avgörande skillnad mellan dagstidningar och TV är att enskilda nyhetsinslag i

TV, vilka kan jämföras med tidningsartiklar, inte utgör en gradvis avtrappning. I stället är de i sin mest konsekventa form minidramer. Tittaren fångas av något slående i inledningen av inslaget och spänningen stegas gradvis mot en upplösning vid slutet. Långt ifrån alla inslag är dock så genomarbetade att de har denna form.

Ett annat drag i uppbyggnaden av nyhetsmagasinen är att de olika inslagen presenteras i en tämligen strikt ordning. I inledningen av programmet presenteras intresseväckande rubriker för de inslag som följer.

Därefter är de egentligen ordnade efter mönster som återkommer varje dag. Det första inslaget är huvudnyheten, dvs det inslag som redaktionen har bedömt ha högst nyhetsvärde. Inslagen utgör normalt, då ingen stor nyhet som dominerar programmet finns, ett balanserat utbud mellan olika ämnesområden. Om det har förekommit någon större idrotts händelse under senaste dygnet läggs ett inslag om denna näst sist och det allra sista inslaget är väderrapporten.

En annan viktig del i uppbyggnaden av nyhetsmagasin i TV är programledarens roll. Programledaren är den sammanhållande gestalten och nyhetsmagasinets röda tråd. Numera förekommer ofta mer än en programledare. En av programledarna har då ofta en överordnad ställning i förhållande till de övriga. Dessa kommer vanligen in vid speciella avdelningar, exempelvis är en särskild programledare ansvarig för inrikesnyheterna. Huvudfunktionerna för programledaren är att hålla samman programmet och att presentera de olika inslagen. Numera gör programledaren ofta intervjuer med personer som bjudits in till studion. Men programledaren har också andra viktiga funktioner

DN 25/6 2003

vilka gör att personliga egenskaper är utomordentligt väsentliga. Programledarna ska uppträda avspänt i en naturlig miljö samtidigt som de ska verka förtroendeingivande. De ska dessutom återkomma regelbundet så att publiken känner igen dem. Byte av populära programledare är något som redaktionerna helst undviker.

Programledarens funktioner medför att han eller hon har stor betydelse för hur publiken uppfattar innehållet. Detta gäller såväl vad programledaren själv säger, vad andra personer som förekommer i studion säger, som vad de enskilda nyhetsinslagen förmedlar. Också genom betoning, kroppsspråk och blicken i kameran kan programledaren insinuera betydelser som annars inte skulle urskiljas.

Intresseväckande och hårdragna rubriker

Journalistiken använder sig i tidningarna av bilder, rubriker och ingresser samt driven grafisk form. I TV används på- och avannonser, sammanfattningar, symboler, skyltar och olika former av fotografiska bilder. Bearbetningar av materialet förstärker höjdpunkter och valda infallsvinklar med hjälp av dessa markörer. Redigeringen och arbetet med den grafiska formen i nyhetsmedierna går därmed till stor del ut på att skapa och ordna markörerna.

Markörerna kan vara missvisande på många olika sätt i förhållande till innehållet i själva nyhetsrapporten. De blir missvisande genom val av perspektiv, språk och illustrationer. De tar ofta fasta på detaljer och är själva spekulationer eller bygger på sådana. De produceras normalt i ett senare skede i nyhetsprocessen än själva nyhetsrapporten. Deras producenter har ofta ingen annan kännedom om den bakomliggande verkligheten än det som sägs i rapporten. Markörernas uppgift är i första hand inte att presentera saklig information utan att väcka uppmärksamhet. Publiken uppfattar dock vanligen markörerna som information.

I dagspressen är rubrikernas och även ingressernas uppgift främst att locka till läsning. Först i andra hand ska de framhålla det viktigaste eller mest intressanta. I någon mån och om möjligt ska de också vara en sammanfattning av innehållet. Rubrikernas och ingressernas uppgifter inbjuder till tillspetsade påståenden och inriktning på detaljer som kan tänkas intressera läsarna.

ETER

Luftfartsverket i ekonomisk kris

Luftfartsverkets ekonomer är mycket oroade. Pengarna är på en sånär av tillgångar för att klara ekonomin.

Med stor sannolikhet krävs kommande år en omfattande omstrukturering av verksamheten.

De senaste rapporterna på KTH:s kallas "Barnen" överensstämmer med den kritik som uttrycks på en sånär av tillgångar för att klara ekonomin.

I flera verkets svarad tillgångar utvärderas som till följd av en rekord stor ökning i kostnader, ett omfattande avsevärt överskott på den ekonomiska sidan och ett stort antal av tillgångar för att klara ekonomin.

Såväl till följd av tillgångar för att klara ekonomin som till följd av tillgångar för att klara ekonomin.

DN 29/4 2001

Migrationsverket

Anställda på utskäلت verk får krishjälp

Ingen kris enligt chefen

Nya regler ska ge ökad rättssäkerhet

Myndigheterna har beslutat om att anställda på utskäلت verk ska få krishjälp. Detta innebär att de ska få en ökad rättssäkerhet. Nya regler ska ge ökad rättssäkerhet.

AB 17/9 1997

DRÖMPEBÖRLEN

Krisdagiset: Allt ska verka normalt

Personer ska leva som vanligt trots krisdagen. Allt ska verka normalt.

Migrationsverkets kris

Total öppenhet lovas efter krismöte

Öppning skedde på följande sätt i Sverige

Öppning skedde på följande sätt i Sverige. Total öppenhet lovas efter krismöte.

DN 12/4 2001

De tryckta tidningssidorna är produkter av ett lagarbete. Det är sällsynt att artikel-författaren och rubriksättaren är en och samma person. Detta innebär att personer, som oftast är mindre insatta i det som behandlas än artikelförfattarna och som vanligen inte har haft någon kontakt med intervjupersoner eller nyhetskällor, har avgörande inflytande över den slutliga nyhetsbilden. Risken för missvisande budskap ökar.

Det går naturligtvis att invända mot detta. Om rubriker och ingresser är missvisande i förhållande till artikeltexterna kan detta rättas till av artiklarna. Men dagstidningsläsning är i normalfallet främst läsning av rubriker och ingresser samt tittande på bilder. Det som påstås eller visas i dessa har sålunda ett mycket stort inflytande över den bild av en kris som läsarna utvecklar.

En svårighet gäller formatet. Utrymmet för rubriker är begränsat. Dessa ska vara så stora att de framträder tydligt på tidningssidorna. De kan därmed endast innehålla mycket begränsad information. Språket blir ofta slagordsliknande och innehåller återkommande nyckelord och symboler som publiken lärt sig att tolka. Ordet "kris" är för övrigt ett mycket vanligt rubrikord.

Rubriker är inte sällan satta inom citationstecken. De markerar för det mesta att rubriken bygger på ett uttalande som görs av någon källa i artikeln. Denna källa kan vara källkritiskt tivelaktig eller oklart angiven. Citatet behöver dessutom, enligt ovan, inte återspegla det huvudsakliga intryck av faktiska förhållanden som artikeln ger. Oftare markerar det en av flera verklighetsbeskrivningar eller uttalanden som görs i artikeln. Ibland förekommer inte det som "citeras" i artikeln. Citationstecknen används för att i någon mån markera exempelvis att det rör sig om osäkra uppgifter som härstammar från en partisk källa. Ett annat sätt att skapa rubriker, som bygger på osäkra uppgifter eller källornas eller artikelförfattarens spekulationer, är att sätta ett frågetecken efter rubriken. Men det kan ifrågasättas om läsaren uppfattar att det faktiskt rör sig om en fråga.

Många rubriker och ingresser bygger på spekulationer i artikeltexten eller är själva spekulationer. Spekulationer i nyhetsartiklar är många gånger nödvändiga genom att de bland annat kompletterar bilden av verkligheten, anger konsekvenser och sätter in enskilda händelser i ett sammanhang. Samtidigt är många av spekulationerna miss-

Difterisjuka 9-åringen smittade klasskamrat?

En klasskamrat till den sjuåriga pojkebarnet som smittades in i difteri, lockades på myndighetskontrollen av Oru i sjukhuset.

— Pojken har varit sjuk sedan den 12 augusti, säger sjukhusläkaren Per Haglund till G.P.

— Pojken tillhörde en klass på en förskola i Göteborg. I de närliggande klasserna finns

klasser till den fjärde klassen, varav endast i två fall är det en klass som är i samma ålder.

— Efter två veckor har det blivit klart att det är en klass på den förskolan som är smittad, säger Per Haglund till G.P.

Samma barn i klassen har dock inte varit i skolan sedan den 12 augusti. De är hemma och inte har gått till skolan. De har varit hemma eftersom de inte har varit i skolan sedan den 12 augusti.

— I två av de klasserna som smittades har barnen varit i skolan sedan den 12 augusti. En av dem har varit i skolan sedan den 12 augusti. En annan av dem har varit i skolan sedan den 12 augusti.

— Enligt sjukhusläkaren Per Haglund ska de två barnen som smittades in i difteri ha varit i skolan sedan den 12 augusti.

Tidningen för den 20 augusti som var utgiven i Oru och hade för titeln är smittad, enligt sjukhusläkaren Per Haglund.

Enligt sjukhusläkaren Per Haglund ska de två barnen som smittades in i difteri ha varit i skolan sedan den 12 augusti.

Luften slut för dykare

Utöverska till: En dykare som varit i skolan sedan den 12 augusti har varit i skolan sedan den 12 augusti.

— En dykare som varit i skolan sedan den 12 augusti har varit i skolan sedan den 12 augusti.

P.S. Andarna & Lång väg av Alf Henrikson är nu på väg ut i världen! (För information, ring 08-10000)

GP 19/10 1984

visande eller felaktiga, inte minst vid komplicerade kriser och katastrofer. Rubrikerna och ingresserna tar dock inte sällan fasta på de mest dramatiska och hotande spekulativa uppgifterna i artiklarna.

Men man kan ändå påstå att många rubriker har godtagbar täckning i artikeltexten om de ger en viss uppfattning om artikelns innehåll. Kombinationen av rubriker som är missvisande och rubriker som inte har täckning i artikeltexten förekommer dock vid alla typer av nyheter i alla svenska dagstidningar. Vanligast är ändå detta slag av rubriker i kvällstidningar.

Rubriker och ingresser är redigerarnas område. Men redigerarna är inte enbart rubrik- och ingressförfattare. De gör också tidningssidornas layout. De bestämmer därmed i betydande utsträckning var artiklarna ska placeras på sidan, vilket utrymme de ska få och om de ska förkortas eller skrivas om. Redigerarna avgör också vilka av de bilder som finns tillgängliga som ska publiceras, hur bilderna ska placeras och om de ska beskäras. De skriver dessutom ofta bildtexterna. De bestämmer därmed det övergripande intryck en tidningssida ger och hur den ska läsas.

Journalisternas röster dominerar i TV

Ett liknande resonemang kan föras om etermedierna. På- och avannonser samt kortare kommentarer i nyhetsmagasinen i TV och radio kan jämföras med rubriker och ingresser i dagstidningar. Betydelsen av dessa markörer är dock troligen mindre i etermedierna och i synnerhet i TV. Anledningarna är flera.

För det första medför det begränsade utrymmet i TV att en mycket stor del av innehållet är kortfattat och accentuerat, i praktiken fungerar det som markörer.

För det andra konsumeras TV:s nyheter på ett annat sätt än dagstidningar. Nyhetsmagasinen i TV tittar publiken vanligen på i sin helhet medan den bara läser begränsade delar och främst rubriker i dagstidningarna. Publiken uppfattar med andra ord delar av innehållet i TV på ett annat sätt än den uppfattar artiklar i dagstidningarna. För det tredje styr TV:s bilder hur tittarna uppfattar ett inslag.

TV:s påannonser fungerar som rubriker. De talar om vad som ska komma. Avannonserna är sammanfattningar av nyhetsinslagen. Ibland är både på- och avannonser förlängda till kortare kommentarer som bland annat anger hur ett inslag ska tolkas. Dessutom förekommer återkommande korta löpsedlar inne i programmen. Dessa berättar om vad som kommer senare i programmet. På- och avannonserna i kombination med dessa kortare kommentarer och den avslutande sammanfattningen innebär att budskapen upprepas flera gånger. Dessa budskap är korta, de är ofta vinklade och kan ta fasta på spekulationer samt uppseendeväckande uttalanden.

De dominerande rösterna i TV:s nyheter är programledarnas och reportrarnas i studion eller på platsen för nyheten, men de är inte de enda publiken hör. Där finns också alla de som intervjuas. Dessa är samtliga underordnade nyhetsinslaget som helhet och som det utformats av journalisterna. Det är med andra ord journalisterna som avgör vad de som inte är journalister får framföra. Något överdrivet sägs ibland att de intervjuades röster är styrda nästan på samma sätt som replikerna i en roman är styrda av romanförfattaren. I regel är ändå journalisterna angelägna om att de intervjuade personernas uttalanden behandlas korrekt, men tyvärr är detta inte alltid fallet. Journalisterna kan förtydliga och förklara intervjuerna på ett sakligt sätt

och sålunda föra nyhetsinslaget närmare den verklighet det avser att beskriva. De kan emellertid också fjärma nyhetsinslaget från denna verklighet.

Nyheterens språk är ett filter

Nyheterens språk får inte utgöra ett hinder för publiken att ta emot av det som presenteras. Detta innebär att exempelvis dagstidningsspråket innehåller korta meningar, korta och vanliga ord och har enkel uppbyggnad. Undantag finns från detta och språket skiljer sig åt mellan olika tidningar med varierande läsekrets. Etermediernas språk, inklusive TV:s bildspråk, är i hög grad uppbyggt efter liknande principer. Nyhetsspråket är samtidigt målande och associationsrikt för att väcka intresse hos publiken. Detta gäller för såväl tal-, skrift- som bildspråk.

Nyhetsspråket utvecklas och lärs in av sina användare, dvs både medieproducenter och mediekonsumenter, på ett likartat sätt som andra språk. Om inte nyhetspubliken har tillräckliga kunskaper i nyhetsspråket blir nyheterna meningslösa. Det är trivialt att påpeka att språket påverkar vår bild av verkligheten och anses påverka vårt tänkande. De ord som finns inom varje språk, och de möjligheter som finns att kombinera dem för att utbyta tankar, sätter gränserna för vilka tankar som kan utbytas. Det som det inte finns ord för har vi svårt att kommunicera om.

Språk har betydelser på olika plan. Inom tal- och skriftspråket har dels enskilda ord betydelser, dels hela meningar. Betydelserna hos hela meningar avviker ofta från betydelserna av de enskilda orden. Särskilt tydlig är skillnaden med avseende på bilder. En någorlunda sammansatt fotografisk bild har betydelser i form av sina minsta tolkningsbara delar, exempelvis palm, vatten, sand och hela bilden, vilken betyder badstrand. Det förra kan nämnas *delbetydelse* och det senare *helbetydelse*. Läger man till detta att bilderna också är rörliga i TV kan en bildserie sägas ha en *totalbetydelse*.

En så kallad *ikonisk* bild är en helt saklig återgivning av verkligheten. Få eller inga bilder är av denna typ. De fotografiska bilderna både lägger till och drar ifrån betydelser som inte finns hos verkligheten. Bara detta att bilder fryses, dvs att bilderna i tidningarna är orörliga, ger dem betydelser som inte finns i verkliga livet.

Den språkliga utformningen, inklusive bildsättningen påverkar alltså den uppfatt-

AB 28/5 1998

ställning kan vara missvisande även om den inte innehåller ett enda osant ord. Den är missvisande på ett försiktigare och mera raffinerat sätt.

Det är inte så att journalisterna och nyhetsmedierna normalt medvetet strävar efter att vara missvisande. Men nyhetsspråket omformar på olika sätt och av olika anledningar de händelser och förhållanden som det behandlar. I det journalistiska språket finns många metoder som just kan användas för att "luras utan att ljuga" och som får den effekten oavsett avsikten med användningen.

Språket formar och omformar verkligheten på många olika sätt. Vid nyhetsförmedling i pressen är värdeladdade ord eller uttryck,

ning som vi får om de personer, händelser och förhållanden som mediernas nyheter uppmärksammar. Ord och uttryck, samt även meningar, och också kombinationen av och ordningsföljden mellan meningarna skapar mediepublikens bild av verkligheten. Olika bilder av en och samma händelse förmedlas om den språkliga dräkten ändras, även om det sakliga innehållet är oförändrat.

Missvisande språk

Det finns många sätt, inte minst inom journalistiken, att med bland annat språkliga medel framställa verkligheten på olika sätt utan att för den skull framställa direkta lögnen. En fram-

DN 16/6 1998

ords associationer samt dramatiska formuleringar viktiga. Särskilt märks detta i rubriker och ingresser.

Genom att ge en nyhetsrapport varierande språklig utformning kan publikens uppfattning om dess innehåll, bland annat de kriser den uppmärksammar, påverkas utan att skribenten eller redigeraren ur strikt språklig eller grammatikalisk bemärkelse gjort något direkt fel. Däremot har andra egenskaper hos språket, exempelvis en del ords känslomässiga innebörd, utnyttjats. Detta i sin tur kan vara gjort medvetet eller omedvetet. Men journalister torde rutinemässigt utnyttja vissa egenskaper hos språket bland annat i syfte att öka dramatiken hos det de beskriver.

Ordens betydelser

Den studie av difterismitta i Göteborg som uppmärksammas i denna skrift visar att de undersökta tidningarna använde värdeladdade eller känslomässiga och associationsrika ord i betydande omfattning samt att de använde ett allmänt dramatiskt och överdrivet språk. Ord som "drabba", "epidemi", "smittjakt" och "krismöte" förekom ofta. Orden hade viss täckning i verkligheten men med hjälp av deras värdeladdade innebörd och de associationer de väcker suggererades i många artiklar fram en synnerligen missvisande bild av difterin. På detta sätt överdrevs kraftigt betydelsen av de fall av difterismitta som upptäcktes liksom sjukdomens smittsamhet samt den totala hotbilden. Ord ger upphov

till associationer och ord kan variera med avseende på i vilken omfattning de ger associationer. Olika ord som betecknar samma sak kan också ge vitt skilda associationer. Exempelvis kan orden "legoknekt" respektive "frivillig soldat" användas för att beteckna samma människor. Orden associerar dock mycket olika. Ett och samma eller likartade ord kan vidare ha olika betydelse i olika sammanhang. Ett och samma fenomen kan betecknas med olika ord som lämpar sig för olika sammanhang och har olika känslomässig innebörd och ger upphov till olika associationer.

Verklighetsbeskrivningar i någorlunda kontroversiella frågor, som många kriser, kan sannolikt inte vara helt neutrala och gör ofta inte heller anspråk på detta. Språket har också en övertygande betydelse. Bland alla metoder att påverka och övertyga som förekommer i medierna är enligt en del forskare de språkliga de mest effektiva. I konflikter blir de språkliga påverkansmetoderna särskilt tydliga. Vid analyser av exempelvis nyhetsbevakningen från Falklandskriget visas att språkliga medel användes, bland annat för att markera perspektiv och för att framhålla den egna sidan. Språket i de brittiska nyhetsmedierna var mycket partiskt. Exempel på detta språkbruk är att fiendens förluster genomgående beskrevs med "mjuka" eller emotionellt svaga ord medan den egna sidans förluster beskrevs med "hårda" eller emotionellt starka ord. Nyhetsförmedling innebär också att intressera publiken för det som behandlas. Nyhetsmedierna använder bland annat språket för att framställa händelser och förhållanden som de antar att publiken vill ha dem. Nyheterna presenteras därför på ett sätt som journalisterna tror överensstämmer med publikens kunskaper och åsikter. Publiken vill att nyheter ska vara intressanta och spännande. En grundregel är att nyhetsspråket normalt förstörar vikten hos och dramatiserar händelser och förhållanden i verkligheten för att uppnå detta. Det finns alltså språkliga metoder som används mer eller

AB 15/1 1991

mindre medvetet av oss alla och inte minst av journalister för att förstora och dramatisera händelser. De av språkliga orsaker missvisande budskapen är emellertid vanligtvis inte renodlade lögner men de kan göra bilden av en kris missvisande. Språket kan också användas för att exempelvis insinuera skuld och argumentera för vad som bör göras respektive vad som inte bör göras.

Känslomässiga och associationsrika ord

Känslomässiga ord är positivt eller negativt värdeladdade. De används ofta inom nyhetsförmedlingen i stället för alternativ med likartad saklig innebörd men med svagare värdeladdning. Deras sakliga innebörd är inte sällan oklar men deras positiva eller negativa värdeladdning är mycket stark. Tydliga exempel på detta är orden ”skurk”, ”hjälte”, ”missbrukare” och ”spritfest”.

Associationsrika ord frammanar bland annat dramatik och används i stället för mer neutrala ord och uttryck. De skiljer sig från de emotionella uttrycken genom att medan dessa främst frammanar känslor framkallar de associationsrika orden exempelvis bilder eller antyder samband med andra fenomen. Vanliga exempel från nyhetspråket är ”kris”, ”katastrof” och ”lyx” samt dessa ord sammanställda med andra ord, exempelvis ”krismöte”, ”lyxbil” och ”lyxhotell”. Populariteten inom journalistiken har också medfört att den sakliga innebörden hos dessa ord har tunnats ut. De har blivit mycket vaga och kan användas i de flesta sammanhang. De är också särskilt populära som rubrikord.

Nyhetsmedierna använder, med vissa undantag, starka ord för att beskriva verkligheten och man använder dessa ord så ofta som möjligt och helst i rubriker och ingresser. Med språkets hjälp frammanas höjdpunkter och dramatiseras skeendet. Både läsarnas intresse och nyhetsvärdet antas öka.

Det förekommer att associationsrika och starkt emotionellt laddade ord ställs samman med varandra. En hel mening kan lyda: ”Kommunpampar hade spritfest på lyxrestaurang”. Ett annat exempel är uttrycket ”terroristernas våldsdåd”. Detta uttryck förekommer ofta i dagspressen och står för aktioner utförda av olika grupper. Uttrycket ”terroristernas våldsdåd” är intressant på flera sätt.

För det första används ordet "terrorister" och inte exempelvis "gerilla", "frihetskämpar" eller "separatister". Tidningarna gör alltså dels en värdering av gruppen och dess aktioner, dels använder de ett associationsrikt, negativt värdeladdat och dramatiskt ord. För det andra används ordet "våldsdåd" och inte "handlingar", "aktioner" eller enbart "våld" eller "dåd". På detta sätt förstärks intensiteten, brutaliteten och dramatiken i aktionerna.

För det tredje är uttrycket "terroristernas våldsdåd" en *dubbel tautologi*. Terrorister begår våldshandlingar, annars är de inga terrorister. Ordet "våldsdåd" är således egentligen onödigt och kan ersättas med exempelvis "aktioner". Men ordet ökar dramatiken. Genom den sakligt onödiga sammanställningen av "våld" och "dåd" framställs handlingarna som dubbelt brutala. Den faktiska handlingen, som i och för sig i de flesta läsa- res ögon torde te sig moraliskt förkastlig, blir på detta sätt än mer moraliskt förkastlig och än mer dramatisk.

Metaforernas dubbla budskap

Nyhetspråket innehåller ofta målande och associationsskapande omskrivningar, dvs bildspråk, exempelvis *metaforer*. Metaforer utnyttjar likheter och skillnader. "Bombregn över Bagdad i natt", "Ryktet spreds som en präriebrand" och "Rally på börsen" är rubriker som innehåller metaforer. Orden "bombregn", "präriebrand" och "rally" används inte i sin normala betydelse utan som bilder; i detta fall för att måla dramatik. Metaforernas normala innebörd påverkar emellertid publikens bild av de händelser som nyhetsmedierna tar upp.

När politik uppmärksammas använder sig nyhetsmedierna mycket ofta av metaforer och politiken beskrivs ibland i bilder hämtade från det mänskliga samlivet. Den politiska gemenskapen uppfattas som en "familj" eller ett "hem". Ibland likställs politiken med ett bytesförhållande, som vore politiken handel, kontrakt, produkter, förpackning, lansering, utbud, efterfrågan, köp och försäljning. I andra sammanhang blir politiken till ett spel, med drag, positioner, vinnare och förlorare, till idrott med laganda, mittfält och fullträffar. Ofta ses politiken som krig: anfall, försvar, motangrepp, strategi, taktik, beredskap, slagfält, reträtter, segrar och förluster. Politikern sitter vid ratten, styr, brom-

sar, står vid vägshål och kolliderar. Politikern håller brandtal, har ett glödande engagemang som dock kan slockna.

Exemplen på metaforer i nyheterna är otaliga. Somliga av dem är nödvändiga för att beteckna komplicerade fenomen, andra är det inte. Metaforerna används vid vetenskapliga analyser av samhället, de används i samtal mellan människor och de används av personer som kan vara inblandade i kriser, främst kanske politiker, men än mer används de i nyhetsmedierna och de förekommer i alla sammanhang. Det viktiga med metaforerna är att de lägger till betydelser och förstärker tendenser som saknar motsvarighet i verkligheten. De är mycket vanliga vid beskrivningen av alla slags kriser.

Ord utan gränser

En del ord bildar ett slags *intervall på en skala*. Gränserna för när dessa ord ska användas är oklara. Exempel är orden "begåvad", "avlång" och "besvärlig", som kan användas om relativt artskilda fenomen men av mycket varierande art. Det är dock ofta av vikt för mediernas publik att veta var på skalan någonting finns för att den ska få en korrekt bild av detta.

Om en läsare själv skulle använda ett svagt skaluttryck för att beteckna ett förhållande och om en tidning använder ett betydligt starkare skaluttryck för att beteckna samma förhållande, kommer läsaren att tolka intensiteten eller styrkan som betydligt högre än den är och blir vilseledd. Om exempelvis läsaren skulle använda ordet "besvärlig" om en krissituation men en tidning använder uttrycket "nästan omöjlig" så kommer läsarens uppfattning av krisen att bli att det med hans skala är nästan omöjligt att lösa krisen. Läsaren skulle tolka den situation som behandlas som mycket svårare än den i själva verket är. Tidningen har här inte begått något direkt språkligt fel, den har istället använt ett betydligt högre intervall på skalan än läsaren skulle ha gjort. Men det är viktigt att komma ihåg att det inte är tidningens språkbruk som styr läsarens tolkning utan hans eget språkbruk. På detta sätt kan skaluttryck användas och variationerna är många. Inom nyhetsförmedlingen används ofta så starka skaluttryck som möjligt.

Användningen av sådana uttryck kan exemplifieras med orden "kris", "lyx" och "katastrof" som dessutom ger starka associationer. De kan användas för att beteckna

vitt skilda fenomen och intensitetsgrader utan att några direkta formella språkliga fel görs. Gränserna för när en situation övergår från att vara ”problematisk” till att bli ”allvarlig” och till att bli en ”kris” är mycket oklara. Uttrycken är intervall på en skala och någon intensitetsgrad när ett uttryck ska ersättas med ett annat finns inte. Detta är således en av de journalistiska förutsättningarna för användning av orden. När det gäller att göra verkligheten intressant genom att dramatisera den, används ordet ”kris”. Ordet används också sammansatt som i ”krismöte” eller ”krissituation”. Gränsen där någonting som är lätt problematiskt övergår till att vara en kris är ur grammatikalisk synpunkt flytande.

En metod för att överdriva eller dramatisera verkligheten med språkets hjälp består i användningen av relationer. Vad som exempelvis är större, hårdare, kraftigare eller allvarigare än något annat beror på vad man relaterar till. Det går att fortsätta att exemplifiera med ordet ”kris”. En skribent kan insinuera att en situation är allvarlig eller mycket allvarlig genom att skriva ”Krisen mellan A och B är i dag mycket allvarligare än för två månader sedan”. För två månader sedan kan situationen ha varit sådan att det knappast var fråga om en kris hur man än definierar detta ord. Om förhållandet mellan A och B vid denna tidpunkt var tämligen harmoniskt kan formuleringen självfallet vara sakligt korrekt om spänningen ökat i styrka. Samtidigt kan det tre månader tidigare ha funnits en mycket allvarlig kris. Sålunda kunde skribenten helt korrekt ha påstått: ”Krisen mellan A och B är i dag mycket mindre allvarlig än för tre månader sedan.” Den bild läsaren erhåller av de aktuella förhållandena blir naturligtvis helt annorlunda.

Ett annat exempel på användningen av relationer är meningen ”Den svåraste snöstormen på flera månader rasade på fredagsmorgonen i södra Sverige”. Denna mening säger ingenting om hur svår stormen var. Det kan ha varit relativt vindstilla i ”flera månader” och den aktuella snöstormen var troligen lindrigare i förhållande till en annan tidsperiod. Men hos publiken torde formuleringen skapa en bild av svår snöstorm.

Vagt och oprecist språk

När osäkerhet finns eller intryck av osäkerhet gör en händelse intressantare kan en journalist utnyttja precisionsnivån i språket. Med *vaga* eller *oprecisa* ord eller uttryck kan man dessutom dölja eller, vilket är vanligare i nyheter, accentuera exempelvis meningsskiljaktigheter. Vaghet och låg precisionsnivå kan även användas för att dramatisera verkligheten.

Språklig precisionsnivå innebär att ett uttryck A är mer precist än ett uttryck B om det finns ett fenomen som B täcker men som inte A täcker. ”Dödsskjuten” är exempelvis ett mer precist uttryck än ”skjuten”. Vaghet innebär att det finns ett område där det är en smaksak om uttrycket kan användas eller inte. Ett möjligt exempel är användningen av begreppen ”krig” och ”fred”. När råder krig respektive fred i exempelvis Mellanöstern?

Naturligtvis kan man inte ständigt kräva hög precisionsnivå och låg grad av vaghet hos nyhetsspråket. Källuppgifterna kan vara av den arten att viss vaghet är nödvändig. Hög precisionsnivå medför vanligen betydligt längre meningar. Vaghet och låg precisionsnivå är bland annat av den anledningen något som förekommer ofta i nyhetsspråket. Vaghet och låg precisionsnivå används också för att göra en nyhet mer intressant.

Avsaknad av stora, viktiga eller intressanta, aktuella händelser medför att nyhetsmedierna ofta försöker tillföra dessa egenskaper med bland annat språkets hjälp. Propagandistiska aspekter och vissa speciella egenskaper hos de händelser som bevakas kan dock medföra att den språkliga utformningen av nyheter kring dessa ibland kan avvika något från det generella mönstret. En del tonas ner och annat förstoras med bland annat språkets hjälp i nyheterna. Detta är särskilt vanligt vid stora internationella kriser då nyhetsmedierna utnyttjas för att sprida propaganda.

De estetiska aspekterna på nyhetsförmedling och nyheternas språk diskuteras sällan. Till en del bottnar detta i att nyheterna ofta förutsätts vara opartiska, något som i sin tur förutsätter att de presenteras på ett neutralt språk. Men för det första torde det vara i det närmaste ogenomförbart att konstruera ett helt neutralt språk som samtidigt är användbart vid nyhetsförmedling. För det andra är säkerligen ett högggradigt neutralt språk också ett tämligen torftigt språk och därmed frånstötande för läsarna. Men om en

nyhetsartikel av estetiska skäl innehåller exempelvis ett associationsrikt språk och många språkliga figurer, som metaforer, kan dessa fungera på samma sätt som om språket och figurerna var avsedda för att accentuera höjdpunkterna och öka dramatiken hos tämligen odramatiska händelser.

Bilderna i centrum

Nyhetsutbudet består till stor och tilltagande del av bilder. Även i dagstidningarna har bilderna central betydelse för den uppfattning läsaren utvecklar om det som behandlas. Vissa nyhetsbilder kan dessutom få en symbolisk betydelse som i princip aldrig kan uppnås i texter. Exempel finns från Vietnamkriget, som numera klassiska bilder på den nakna lilla flickan som skadats av napalm eller bilden på polischefen som skjuter en tillfångatagen FNL-officer i huvudet.

Alla fotografiska bilder kan emellertid vara djupt bedrägliga. För det första är många av dem *arrangerade*. För det andra kan bilden vara *tagen i ett helt annat sammanhang* än det den illustrerar. För det tredje kan *kameravinklar och val av objektiv* ge associationer som starkt avviker från den ursprungliga verkligheten. För det fjärde kan bilder vara *beskurna* på ett sådant sätt att väsentliga delar fallit bort. För det femte är den fotografiska bilden i tidningar ett *fruset ögonblick* som aldrig upprepas. Bildsekvensen kan återge ett unikt utsnitt av verkligheten. Det kan alltså vara det unika och inte det typiska som dokumenterats. För det sjätte kan bilder och bildsekvenser *framhålla symboler och markera perspektiv* som inte skulle ha uppmärksammats i verkligheten.

Arrangerade och förfalskade bilder förekommer inte sällan i nyheterna men omfattningen av dessa bilder är oklar. Dessutom kan bilder förändras eller manipuleras med datorns hjälp. De enklaste teknikerna är retuscheringar och beskärningar men tekniken för bildredigering ger möjligheter att helt förändra en bild utan att det går att upptäcka.

Bilder som bedöms ha högt ”nyhetsvärde”, dvs bilder som av olika anledningar anses angelägna att publicera, kan motivera texter som annars inte skulle publicerats. Bildens estetiska egenskaper och förmåga att skapa associationer värderas ofta högre under nyhetsprocessen än dess sakligt informativa egenskaper. En bild kan exempelvis få symbolisera ett långt och komplicerat händelseförlopp som domineras av helt andra inslag

än dem bilden framhåller. Enstaka bilder kan få avgörande betydelse för opinionsbildningen i vissa frågor. Exempelen på detta är många. Vem minns inte bilden i exemplet ovan på flickan som skadats av napalm under Vietnamkriget? Bilden på de magra männen bakom taggtråd under inbördeskrigens Jugoslavien hade en liknande funktion. Robert Capas bild "Dödsögonblicket" på en soldat som skjuts under det spanska inbördeskriget har blivit en symbol för hela kriget. Något som är intressant när det gäller de två senare bilderna är att kunniga bedömare är tveksamma till att bilderna föreställer det de påstås föreställa.

Det sammanhang där bilden förekommer påverkar dess innebörd. I synnerhet har bildtexterna central betydelse. Bilder påverkar den som betraktar dem såväl med avseende på vad de sakligt sett föreställer som de associationer de ger upphov till och vad bildtexterna påstår att de föreställer.

Bilders samband med de artiklar de ska illustrera är ibland inte klart. De fotografiska bilder som förekommer vid nyhetsartiklar är inte sällan nödlösningar. Dessutom kan i och för sig nyhetsmässiga bilder sakna lämpliga nyhetstexter och knyts då samman med texter som har viss anknytning till bilden. Genom kombinationen av bild, texter och det sammanhang i vilket bilder publiceras byggs ibland nya och starkare innebörder hos bilder upp.

Publikens användning av bilder och hur bilder påverkar den är ett tämligen outrett område. Detta gäller också för bildtexterna. Men som en del av en tidningssida bidrar bilderna starkt till att framhålla vissa aspekter och kan ibland bli det kvarstående minnet av en artikel och även av ett helt händelseförlopp. I en del fall kan enstaka bilder även komma att karaktärisera hela problemkomplex eller utdragna händelseförlopp. Bilden på män, där förgrundsgestalten är mycket mager, bakom taggtråd har kommit att symbolisera kriget i det som tidigare var Jugoslavien.

Bilder i TV

I TV är bilder ofta viktigare än det talade ordet för den uppfattning som tittaren formar av nyhetshändelserna, även om det vanligen är orden som innehåller de informativa kärnbudskapen. Det är också genom bilderna som TV förmår skapa engagemang

hos publiken. TV:s bilder innehåller mycket mer än dagstidningarnas bilder. De har några grundformer. För det första finns neutrala bilder, vanligen tagna framifrån, på programledare eller kommentatorer. För det andra finns det grafiska symboler, fotografiska stillbilder och textplattor. För det tredje finns filmade inslag som kan ha olika former, exempelvis film med speakertext eller reportrar som talar direkt in i kameran. Det finns scener där den intervjuade men inte intervjuaren syns samt scener där båda syns, ibland samtidigt eller genom att bilder på intervjuaren klipps in. Dessutom finns allmänna bilder som kan vara miljöbilder, människor som går på gatan och givetvis bilder av den situation som beskrivs. Bedöms de senare ha tillräckligt nyhetsvärde, kommer de att dominera rapporteringen, återkomma gång på gång och symbolisera själva händelsen. Bilderna på flygplanen som flög in i World Trade Center den 11 september 2001 är extrema former av de senare. Denna typ av bilder har högst nyhetsvärde. Dessa olika bilder skapar i varierande kombinationer betydelser hos TV-nyheter. Bildernas betydelser påverkas också av sammanhanget, kommenterande texter och andra ljudillustrationer. I detta ligger stora möjligheter att både avbilda verkligheten och att förvränga den. Med avseende på hur TV-bilderna formar allmänhetens bild av verkligheten kan några iakttagelser göras. Övergripande gäller att TV är ett mer komplicerat medium än radio och tidningar när det gäller att förmedla nyheter. Det kanske viktigaste uttrycket är svårigheterna att producera filmade inslag. Den allmänna nyhetsvärderingen, som i stora drag är gemensam för såväl TV som press och radio, framhåller händelser och förhållanden med vissa egenskaper som mer nyhetsvärda än andra. Nyheterna ska vara både informativa och intressanta. De bör uppmärksamma både relevanta och viktiga händelser, som samtidigt bland annat bör ha inslag av sensation och dramatik. Även TV förmedlar nyheter med dessa egenskaper. Det är ofta svåråtkomliga händelser som ska avbildas. I denna situation uppkommer svåra brister och konsekvenserna är självklara. En av dem är användningen av filmbilder som på olika sätt passar illa till de händelser och förhållanden som ska illustreras. TV prioriterar vidare en fiktiv och underhållande framställningsform, enligt många forskare. Även de dokumentära TV-bilderna redigeras som om de vore fiktiva och ges också en underhållande form. Verkligheten dramatiseras, händelser och förhållanden omformas och förstoras samt vinklingar förstärks

genom en klippteknik som i första hand utvecklats inom den underhållande spelfilmen och inom andra och mer typiska genrer för TV. TV-mediets logik prioriterar därmed vanligen nyhetsbilder som är dramatiska men inte representativa framför mer representativa men tråkigare bilder. Tillgången på ”TV-mässiga” bilder styr innehållet. Förekomsten av bilder kan vara avgörande för om det blir något nyhetsinslag om en händelse eller inte. De kvaliteter som värderas högt hos nyhetsbilder är något annorlunda än de som värderas högt hos nyhetstexter. Det förefaller som om värderingen av bilder, och främst rörliga bilder att sända i TV, bland annat prioriterar dramatik och estetik i högre grad i förhållande till texter i press och radio.

Vid exempelvis Tjernobylnakatastrofen fanns det ganska tidigt bilder tillgängliga i form av reportage från den sovjetiska televisionen. De svenska TV-nyheterna kom därför att innehålla mångdubbelt fler inslag om Tjernobyln och situationen i Ukraina och Sovjetunionen än radions Ekonyheter. De svårtolkade satellitbilderna underblåste under flera dagar en lång rad rykten och spekulationer. Oavsett informationsvärdet i dessa bilder gav medielogiken dem tillträde till TV-nyheterna.

Tjernobyln. Foto: AP/Pressens Bild

Nerklippta och arrangerade bilder

Fotografiska bilder är alltid utsnitt ur verkligheten. Bilder eller bildserier säger därför inget om vad som hänt före eller efter det som avbildas. Men objektivets synfält är också begränsat. Det kan fokuseras på detaljer eller vändas bort från sådana motiv som skulle ge en bildserie annat innehåll. Detta är tillsammans med exempelvis effekterna av olika objektiv och bildvinklar kända inslag i hur bilder kan framställa betydelse som inte finns i verkligheten. I TV-nyheterna är dessutom hänsyn till utrymme synnerligen avgörande för hur innehållet utformas.

Bilderna i TV klippas ihop till de bildsekvenser som utgör de filmade inslagen. En vanlig längd på dessa är mellan två och tre minuter. Detta är en kort tid för det talade ordet men bilderna kan givetvis vara illustrativa, informativa och uttrycksfulla. De bildsekvenser som visas innehåller dock bildserier som vanligen är beskurna. Detta medför, även om brist på "bra" bildmaterial gäller generellt, att en hård nerklippning vanligen har utförts under nyhetsarbetet av det som ursprungligen filmats. Det som från början kanske var en tagning på omkring femton minuter får eventuellt 30 sekunder i det filmade inslaget. För att ge en rättvisande bild gäller då att de sekunder som väljs ut är någorlunda representativa och exempelvis förmedlar det budskap en intervjuperson avsett att framföra. Men det är journalistiska och redaktionella principer som diskuterats tidigare i denna skrift som styr vad som väljs ut. Det går att med klipp teknik insinuera fram betydelser som saknar motsvarighet i den ursprungliga verklighet som filmats. TV-tittaren vet inte vad som valts bort.

En central fråga är i vilken utsträckning de dokumentära filmbilderna, oavsett förvrängningar genom exempelvis val av objektiv, bildvinkel och utsnitt, föreställer en faktisk verklighet. Bilderna kan vara mer eller mindre arrangerade. I själva verket är det en teknik hos fotografer att om möjligt regissera den verklighet man önskar avbilda. De åtminstone delvis arrangerade bilderna behöver inte vara rena förfalskningar, utan de kan fånga representativa moment som kanske annars inte skulle låta sig fångas av kameran. Men de arrangerade bilderna kan också vara regisserade på ett sätt som gör att nästan alla likheter med en faktisk verklighet saknas. Vi vet inte mycket om omfattningen av arrangerade bilder i TV-nyheterna. I en del fall går det dock att klart urskilja att en

bildserie är arrangerad, exempelvis ibland när människor utför arbete framför kameran vilket är trivialt och ofta motiverat. I andra fall kan de arrangerade bilderna knappast avslöjas. Gränsen mellan en arrangerad och en autentisk bild är flytande. Bilder kan dels vara mer eller mindre arrangerade, dels kan det vara mer eller mindre uppenbart att de är detta. De bilder som är mest missvisande är de helt arrangerade bilderna, men där det inte framgår att de är detta, och som är konstruerade på ett sätt som saknar motsvarighet i verkligheten. Det är inte osannolikt att en betydande del av de bilder som förmedlas i TV:s nyheter är av denna typ. Dessutom ökar omfattningen av på detta sätt missvisande bilder i takt med att redaktionernas möjligheter till kontroll av bildkällorna minskar. Möjligheterna till kontroll av bilder kan vara små vid en del kaotiska eller överskådliga kriser, inte minst vid krigssituationer, vilket Irakkriget och krigen i forna Jugoslavien visat. Även ett tämligen harmlöst giftutsläpp kan visas genom bedrägliga bilder, då mer eller mindre arrangerade bilder visar skräckslagna människor som inte på något sätt är representativa för alla berörda.

De arrangerade bilderna kan också få en dokumentär och symbolisk betydelse. USA:s insats i kriget mot Japan under andra världskriget symboliseras med en fortfarande ofta använd arrangerad bild av soldater som reser den amerikanska flaggan på ön Iwo Jima. Denna bild har även gjorts om till statyer. Den kom också att bilda underlag för en arrangerad bild av brandsoldaternas insatser i samband med terroristattacken mot World Trade Center den 11 september, 2001.

Foto: Leo Rosenthal/Camera Press/Scanpix

Foto; Paul Fusco/Magnum Photos/IBL

Filminslagen i TV:s nyheter består vanligen av flera bildvinklar och bildserier som klippts samman. För att kommunikationen med publiken ska fungera krävs att både producenter och publik behärskar TV:s bildspråk. Tittaren måste bland annat ha lärt sig att tidsperspektiv omvandlas, händelser och förhållanden beskrivs genom urval där tittaren själv får fylla i det som saknas, samt att samband ibland framställs genom att helt olika händelser och fenomen avbildats och klippts samman. En konsekvens av detta är att samband insinueras mellan helt olika personer som förekommer i helt olika sammanhang. Orsaksförhållanden kan också insinueras som saknar motsvarighet i verkligheten.

Ökad kunskap om nyhetsförmedling krävs

Det som sagts hittills i denna skrift innebär att nyhetsspråken, text, tal och bilder samt även ljudillustrationer som musik, kan användas medvetet eller omedvetet av journalisterna för att omforma en händelse. Under nyhetsarbetet används språkliga medel dels för att nedtona delar av verkligheten, dels för att framhålla andra och nya aspekter. Språkliga medel används för att styra publikens bild av den verklighet som nyhetsmedierna beskriver alltefter syftet med nyhetsrapporteringen. Detta innebär i sin tur att det språk och de bilder som nyhetsmedierna använder vid kriser starkt påverkar hur människor uppfattar kriserna.

Detta innebär också att inte enbart det som i bokstavlig bemärkelse påstås i en nyhetsrapport om en kris, utan även hur detta sägs genom form och språk, ger nyhetsrapporten dess innehåll. Olika nyhetsrapporter, med identiskt innehåll men med varierande språklig utformning, tolkas olika av publiken och delar av denna. Sålunda påverkas den bild som publiken utvecklar av bakomliggande verkliga händelser och förhållanden på olika sätt. Språket och bilderna kan både lugna och oroa.

Det är dock sannolikt att publiken till viss del kan bedöma nyheters sanningshalt och i någon mån även missvisande språk och bilder. Djupare kunskap om journalistikens villkor och journalistiskt arbete bör rimligen innebära en viss kritisk inställning till det som presenteras i mediernas nyhetsinnehåll. Detta skulle i sin tur innebära att betydelsen av missvisande beskrivningar i medierna av exempelvis kriser i någon mån korrigeras av publiken. Men de som inte har tillräcklig kunskap om journalistik blir i praktiken desinformerade. Den grupp som blir faktiskt informerad kan däremot bortse från åtminstone delar av den missvisande informationen.

Men det är viktigt att komma ihåg att hos nästan alla människor är kunskaperna om nyhetsarbetet och dess villkor begränsade. Uppfattningen om att nyhetsförmedlingen håller upp en spegel som visar skeendet på ett rättvisande sätt är utbredd, även bland journalisterna själva. Det är inte ovanligt att de senare utför arbetet på rutin och på ett sätt som är traditionellt och som de i stort sett aldrig reflekterat över. Även bland journalister krävs därför ökade kunskaper om nyhetsrapportering vid kriser.

Saklighet mot intresse

Seriös och ansvarsfull nyhetsjournalistik är ett slags översättningsarbete. För att vara meningsfull måste en motsägelsefull och komplicerad verklighet översättas och göras intressant och begriplig för publiken. Utan dessa grundförutsättningar går det egentligen knappast att tala om nyhetsförmedling.

Journalistik måste förenkla när komplicerade händelser behandlas. Obegriplig information är meningslös information. Problemen gäller i stället hur mycket nyheter bör förenkla händelser och förhållanden i verkligheten och på vilket sätt förenklingarna ska göras. Det är givetvis möjligt att det går att både förenkla mindre och att göra det på andra sätt än dem som dominerar för närvarande.

Nyheter framhåller höjdpunkter som dessutom ofta dramatiseras. Nyhetsförmedlingen uppmärksammar också avvikelser och inte normala eller vardagliga händelser och förhållanden. Ur en synvinkel är detta nödvändigt, nyheterna kan inte ta upp allt och då blir det konstanta inte angeläget. Det är förändringarna och avvikelserna som är viktiga och som kan förändra människors liv. Men höjdpunkterna i medierna är ofta långt drivna tillspetsningar och motsvarar ibland inte "höjdpunkterna" i verkligheten. En nyhetsförmedling som inte uppmärksammar avvikelser och höjdpunkter skulle dock kräva en mycket annorlunda syn på vad nyheter är.

Ett sätt att framhålla höjdpunkterna är att hitta för publiken intresseväckande infallsvinklar på händelser och förhållanden. Förenklat uttryckt kan man säga att det ofta finns en motsättning mellan att väcka intresse och att spegla en händelse på ett sakligt sätt. Olika medier tar i varierande grad ställning för det ena eller andra förhållningssättet beroende på mediets speciella egenskaper och logik. Extremfallet är den hårdvinkling som ofta förekommer i kvällstidningar, då vinklingsprincipen drivs så långt att sakligheten lämnas därhän. Men generellt torde man kunna påstå att nyhetsjournalistik, med de villkor den arbetar under, förutsätter berättarteknik på åtminstone en del av de sätt som behandlats här. Frågorna är dock vad i denna teknik som är nödvändigt och önskvärt med hänsyn till krav på saklighet. Huvudmotsättningen står mellan att å ena sidan förenkla och skapa intresse respektive att spegla verkligheten på ett sakligt sätt å den andra. Detta illustreras i vidstående figur.

Saklighet och intresse hos nyheternas form

	INTRESSE	SAKLIGHET	
		Hög	Låg
Högt	1	2	
Lågt	3	4	

Figuren visar att idealet ur informationssynpunkt är nyheter som finns i ruta 1. Det är alltså händelser i verkligheten som presenteras på ett sant och väsentligt sätt och samtidigt är utformade så att de väcker intresse. Frågan är emellertid hur vanlig denna typ av nyheter är i olika medier. En annan fråga är i vilken utsträckning viktiga och relevanta kriser behandlas på detta sätt. Denna skrift har förhoppningsvis något belyst svaret på denna fråga. I ruta 2 finns nyheter som är presenterade på ett intresseväckande sätt men som har låg saklighet. I sin mest extrema form är dessa nyheter ren pseudoinformation och kan dessutom vara desinformation men samtidigt ren underhållning. Problemet uppkommer när de uppfattas som information av sin publik. Det är dock tydligt att en betydande del av krisrapporteringen kan placeras i ruta 2 även om extremformen är förhållandevis ovanlig. Ruta 3 innehåller nyheter som har hög grad av saklighet men som presenteras på ett ointressant sätt. Problemet med denna typ av nyheter är att de har små utsikter att nå fram till en större publik. De når möjligen de specialintresserade eller människor med behov av just dessa nyheter. Om den händelse som nyheten handlar om är synnerligen viktig; en kris som på ett avgörande sätt berör centrala livsvillkor hos publiken, kan de givetvis ändå fungera informativt. Informationsbehovet är då så stort att människor aktivt söker efter information.

I ruta 4 är det knappast fråga om nyhetsförmedling eller kommunikation över huvud taget. Händelser och förhållanden presenteras på ett ointressant och dessutom osakligt sätt. Detta är "dåliga nyheter". Denna typ av "nyheter" förekommer men frågan är i vilken omfattning.

Att vara källa

Denna skrift har beskrivit vad som blir nyheter, nyheternas form och språk samt saktlighet med särskild hänsyn till nyheter om olika slag av kriser. En röd tråd har varit att nyhetsbilden av en händelse på många olika sätt skiljer sig från denna händelse i verkligheten. Detta är i och för sig ofrånkomligt; medieinnehållet är en produkt av människor och förmedlas i ord och bild. Samtidigt kan i många fall mediebilden av en kris vara mer saklig. Exempelen på missvisande information i nyhetsmedierna är otaliga. Kriser förstoras och förvrängs, och händelser presenteras som kriser utan att vara detta. Människor utpekas som skyldiga och publikens reaktioner blir annorlunda än om den fått korrekt information. Lugnande information når inte ut. Ibland blir även nyhetsbilder av händelser själva orsaken till att dessa blir faktiska kriser och därigenom källor till ytterligare nyhetsbevakning av de kriser som uppkommit på detta sätt.

En betydande del av förklaringen till hur bilden av en kris utvecklas i medierna finns hos de källor som medierna använder sig av och vad dessa källor förmedlar.

Nyhetsmedierna är beroende av nyhetskällorna, som därmed får ett betydande inflytande över nyheternas innehåll samtidigt som inflytandet begränsas av att det alltid i slutänden är journalisterna som avgör hur det källorna förmedlar ska användas. Journalisterna har makten att välja mellan olika källor, att välja ut delar av vad dessa har sagt och att sätta in källornas uppgifter i ett sammanhang. Journalisterna är emellertid beroende av källmaterial, vilket i sin tur ibland ger källorna stort inflytande över nyhetsrapporteringen.

Detta för över till en avslutande fråga i denna skrift: Hur ska de som har till uppgift att informera vid kriser agera som nyhetskällor med hänsyn till hur nyhetsförmedlingen fungerar? Ett entydigt svar på denna fråga är omöjligt att ge. Kriser är av mycket olika karaktär samt olika medier och redaktioner arbetar delvis olika. Ju längre bort från krisen en redaktion befinner sig, desto mer spekulerar och dramatiserar den. Lokala medier gör också detta, som i fallet med det inledande exemplet om difterismittan i Göteborg, men de gör det i mindre omfattning. Det följande är emellertid några generella tumregler:

- Förutse hur medierna kommer att använda och presentera uppgifterna
- Undvik motsägelser och oklarheter
- Upprepa centrala fakta så ofta som möjligt
- Begränsa antalet källor.

  Idealet är att all information förmedlas genom en person

- Använd ett neutralt och återhållsamt språk
- Undvik svåra fackuttryck, risken är mycket stor att de missförstås
- Ljug aldrig och spekulera inte
- Förutse möjliga frågor från journalisterna
- Skydda enskilda personer och utpeka inte skyldiga
- Prioritera positiva budskap
- Bemöt omedelbart felaktiga uppgifter

Den sista punkten är dock mycket problematisk. Det går givetvis att bemöta felaktiga uppgifter i intervjusituationer när något en journalist påstår är fel. Men när uppgifterna väl är publicerade är situationen en annan. Då är de svåra eller nästan omöjliga att rätta till. Nyhetsmedier avskyr dementier, vilka är en slags erkännanden av att de gjort fel. Erfarenheter från rapportering kring olyckor, kriser och krig visar detta tydligt. Och i de fall när ett ”drev” väl satt i gång är det nästan omöjligt att stoppa. Detta gäller oavsett vilka nya och dämpande uppgifter som framkommer.

Det händer dock att uppgifter dementeras, men när så sker är inte sällan dessa dementier oklara. Det kan exempelvis vara svårt för publiken att uppfatta att det handlar om en dementi eller så får dementin ringa utrymme och placeras på undanskymd

Vaccination mot difteri på skolan

Fritidshemmet fick larma själv

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Tidningen har skrivit om vaccinationen mot difteri i skolans klassrum. En av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

Skolans lärare berättar för eleverna om betydelsen av att vaccineras mot difteri. Bilden till höger visar en av de barn som ska vaccineras. Foto: Gunnar Eriksson.

"Kändes lite pirrigt"

Något som ofta behöver dementeras är rykten, såväl sådana som främst förmedlas människor emellan som sådana som förekommer i källuppgifter till nyhetsmedierna. Tyvärr är ryktesfloran omfattande vid stora kriser och ju större krisen är, desto mer rykten cirkulerar. Ibland är rykten också planerade och avsiktliga. En diskussion kring ryktesproblematiken faller emellertid utanför ramen för denna framställning men kommer att uppmärksammas i en särskild skrift.

Nicklas Eriksson

Patrik Eriksson

Niklas Eriksson

"Varför fick vi inget reda?"

Öppet hela helgen

Öppet hela helgen

Öppet hela helgen

SÖNDAGSOPPET

CEKA

ADVERTISER

CEKA

LITTERATUR (urval av böcker)

Altheide, D L & R P Snow (1979): Media Logic. Beverly Hills; London; Sage.

Ekecrantz, J & T Olsson (1994): Det redigerade samhället. Stockholm; Carlsson Bokförlag.

Franklin, B (1997): Newszak and News Media. London, New York, Sydney, Auckland; Arnold.

Gans, H (1980): Deciding what's News. London; Constable.

Ghersetti, M (2000): Sensationella berättelser. JMG, Göteborgs universitet.

Ghersetti, M & H Hvitfelt (2000): Slutet på sagan. Stockholm; Styrelsen för psykologiskt försvar.

Glasgow University Media Group (1985): War and Peace News. Milton Keynes; Open University.

Hallin D C (1989): The "Uncensored" War. Berkeley; University of California Press.

Helland, K (1995): Public Service and Commercial News. Department of Media Studies, University of Bergen.

Herman, E & R W McChesney (1997): The Global Media. London, Washington; Cassell.

Hvitfelt, H (1985): På första sidan. Stockholm; Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

Hvitfelt, H (1986): Difteri i pressen. Stockholm; Styrelsen för psykologiskt försvar.

Hvitfelt, H (1988): Nyheter i krig. Stockholm; Styrelsen för psykologiskt försvar.

Hvitfelt, H (1989): Nyheterna och Verkligheten.
Göteborgs universitet, Journalisthögskolan.

Hvitfelt, H & K Mattson (1992): Guldkriget - ett mediedrama i två akter.
Stockholm; Styrelsen för psykologiskt försvar.

McManus, J H (1994): Market-Driven Journalism. Thousand Oaks, London,
New Delhi; Sage.

Nord, L (2001): Vår tids ledare - en studie av den svenska dagspressens politiska opinionsbildning. Stockholm; Carlsson Bokförlag.

Nygren, G (2001): Medier och medborgare i den digitala kommunen.
JMK, Stockholms universitet.

Peterson, O & I Carlberg (1990): Makten över tanken.
Stockholm; Carlsson Bokförlag.

Sahlstrand, A (2000): De synliga. JMK, Stockholms universitet.

Schlesinger, P (1987): Putting 'Reality' Together. London; Routledge.

Schulz, W (1976): Die Konstruktion von Realität in den Nachrichtenmedien.
München; Verlag Karl Alber.

Strömbäck, Jesper (2001): Gäster hos verkligheten. En studie av journalistik, politik och politisk misstro. Stockholm/Stenhag; Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Tuchman, G (1978): Making News. London; The Free Press.

Van Dijk, T (1988): News as Discourse. Hillsdale, New Jersey;
Lawrence Erlbaum Associates.

